

Н.А. Раупова, Ә.Т. Төлебиев, Е.В. Дашибек

БӘДИЙ ӘМГӘК

Умумий билим беридиган мәктепниң
4-синипи үчүн дәрислик

4

Қазақстан Жұмһурийиті Билим вə пән министрлигі
төвсийе қылган

А. Байтурсынулы намидики Тил билими институтинің
экспертleri билөн келишилди

Алмута «Атамұра» 2019

УДК 373.167.1
ББК 85 я 72
Р 23

*Дәрислик башлангуч билім беріш сәвійесиниң 1-4-сіниплериға бекітілген
«Бәдій әмгәк» пәннің ілециләнген мәзмұндикі
Типлиқ оқытуш программасы ғылыми мұралық тәжірлек.*

ШӘРТЛИК БӘЛГҮЛӘР

- – ойлинциклар вә жавап берилдер
- – өзәңдер ясаңдар
- – тәжрибә қилиңдар
- – диккәтчан болуңдар
- – авайлаңдар
- – оқуңдар, бу қизиқ!
- – мәлumatни қошумчә мәнбәләрдин тепиңдер
- – hekайә түзүңдар
- – ата-анаңдар билән биллә орунлинидиган лайнилилек иш

Раупова Н. А. вә б.

Р 23 Бәдій әмгәк: Умумий билім беридиган мектеппенің 4-сінипи үчүн
дәрислик/Н. А. Раупова, Ә. Т. Төлебиев, Е. В. Дашибевич. – Алмата:
Атамұра, 2019. – 144 бет.

ISBN 978-601-331-667-3

УДК 373.167.1

ББК 85 я 72

ISBN 978-601-331-667-3

© Раупова Н.А., Төлебиев Ә.Т.,
Дашибевич Е.В., 2019
© «Атамұра», 2019

Киришмә

Салам, мениң кона достлирим! «Немишкә кона?!» – дәп hәйран қеливатсаңлар керәк. Бизниң достлугимизға үч жил толди. Бийилкі оқуш жилида силәр башланғуч мәктәпни пүтирисиләр. Бұғұн силәр хелә тәжәрибилик рәссам болдуңлар, хилму-хил буюмларни ясалайсиләр. Алдимизда силәрни көплигөн қизиқарлық йеңиликтер күтүватиду. Диңқәтchan болуңлар, үгиништин зерикмәләр. Силәргә ижадий утуқ тиләймиз!

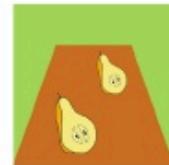

1. МЕНИҢ ВӘТИНИМ – ҚАЗАҚСТАН

Бу бөләктин:

- сизиқлиқ перспектива билән униң қаидилирини ЯДИНЛАРҒА ЧУШИРИСИЛӘР;

- бошлук перспективиси һәккідә;
- қениң әмес рәңләр тогрилиқ;
- Қазақстаниң тарихий-мәдәний ядикарлықлири тогрилиқ

БИЛИСИЛӘР;

- туғулған өлкә тәбиитини сизиқлиқ вә бошлук перспективисини етибарға елип, тәсвирләшни;
- қәрәздин һәжимлик панно ясашни;
- йеци аталғуларни қазақ, уйғур, рус вә инглиз тиллирида тогра тәләппуз қилишни

ҮГИНИСИЛӘР.

бошлук
перспективиси
кеңістік
перспективасы
воздушная
перспектива
aerial
perspective

ҚАЗАҚСТАННИҢ ТӘБИИТИ

Биз Қазақстанда яшаймиз. Қазақстан – бизниң Вәтенимиз. Шуниң билән биллә, һәрқайсымизниң туғулуп, өскән, балилигимиз өткән дияримиз бар. Мошу йәр билән адәмни көп нәрсә бағлаштуриду. Адәм туғулған йериниң иссиқ тәптини нечқачан унтумайды. Биримиз туғулған шәһиришимизниң кочилирини, йәнә биримиз бепаян дала-дикі йөлпүлдигөн гүлләрни, үчинчимиз яйлақлардикі атларни мәңгү ядимизда сақтаймиз.

1. Силәр ата-анаңларниң қәйәрдә туғулғанлигини биләм-силәр? Уларниң балилық дәвери өткән йәр тогрилиқ сораңлар.
2. Өзәңлар туғулуп, өскән, назир туруватқан йәрниң тәбиитини тәсвирләп бериңлар.

Қазақстанниң тәбиити наһайити бай вә хилму-хил. Үни қоғдаш үчүн миллий парклар (Или Алитеғи, Алтунәмәл, Баянауыл) билән коруқлар (Ақсу-Жабагалы, Алмута, Марқакөл вә б.) құрулған. Елимиздә 23 миллий парк билән коруқ бар. Улар дөләтниң һимайисигө елинған.

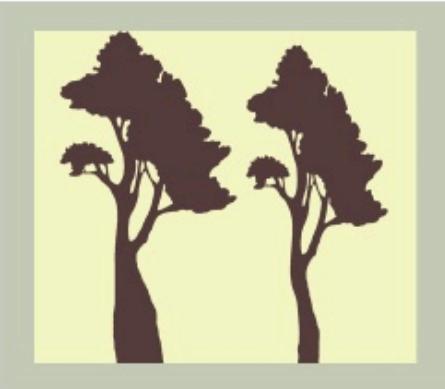
Тәбиити һәрқандак адәмни һәйран қалдуридиған мәнзириләр рәссамларни илһамландуриду. Рәссамларниң өсәрлирини мирасғаһ, көргөзмә яки мошу дәрисликтин көрөләйсиләр.

ПЕЙЗАЖДИКИ БОШЛУҚ ПЕРСПЕКТИВИСИ

?!
?

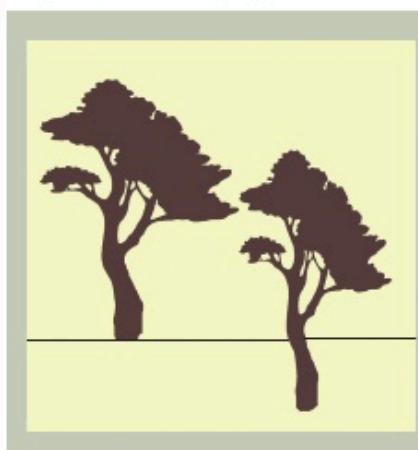
1. Сизиқлиқ перспектива дегинимиз немә?
2. Сизиқлиқ перспективиниң қандақ асасын қаидилирини билисиләр?

Бийил тәбиәт мәнзирисини пат-пат сизисиләр. Рәсимниң чирайлық вә hәкәзаний көрүнүши үчүн, бошлуқ перспективиси дегөн немә, шу арқылық бошлуқни тәсвирләшни, қениң вә қениң өмөс рәңләрниң немә екөнлигини билишиңлар керәк.

Бошлуқ перспективиси

Мону рәсимвләргө қарап, қайси дәрәкниң йеқин, қайсисиниң жирақ турғанлигини байқашқа боламду? Әгәр сизиқлиқ перспектива қаидисини ядимизға чүшәрсәк, жирақтыки дәрәк кичик көрунидиганлигини чүшинимиз. Амма алдинқи қатарда ғоли инчикә, артқи қатарда томғоллук дәрәкләр орунлишидиған әһвалларму болиду. Шуңлашқа бу рәсимгә қарап еник, дәл жавап бериш тәс.

Дәрәкләрниң қайсиси йеқин турғинини чүшиниш үчүн, уларниң түвигө қараймиз. Мәсилән, мону рәсими дикидәк. Сол тәрәптиki дәрәк жирағирақ, он тәрәптиkиси көрөрмәнгө йеқин орунлашқанлигини байқаймиз.

Пейзажда бошлуқни көрситишниң йәнә қандақ усуллари бар? Уни билиш үчүн, биз тәбиәтни күзитишмиз керәк.

Ата-анаңлар яки достлириңлар билән биллә тәбиәт қойниға сәйлигә чиққанда, дикқәтчан болуңлар. Орманлық йәрдә йопурмақларниң рәңгини, жирақ-йекіндікі дәрәқләрниң голини селиштуруңлар. Әгәр тақса чиқсанлар, униң рәңгигә сәп селиңлар.

Жирақтиki тағларниң қандак болидиғанлиғиға дикқәт қылған болсаңлар керек. Чоққисини қар басқан тағлар жирақтын һава рәң болуп көрүниду. Орманлық тағ йешил рәңлик болиду.

Немишкө? Чүнки биз жирақтиki нәрсиләрни һава рәң түскә боялған һава қәвити арқылы көримиз. Бу надисә бошлуқ перспективиси дәп атилиду. Бошлуқ перспективиси арқылы пейзажда бошлуқ өңдерлүгүнү көрситишкә болиду.

Мону фоторәсмиләргө қараңлар. Алдинқи қатардикі дәрәқләр билән артқи қатардикі дәрәқләрни селиштуруңлар. Артқи қатардикі дәрәқләрниң рәңги тоғрилық немә ейтқан болаттыңлар?

Рәңниң қениқлиги

Рәңниң қандақ хусусийәтлирини билидигиниңларни ядиңларға чүшириңлар.

Бошлуқ перспективисини қениқ вә қениқ өмәс рәңләрсиз сизиш мүмкін өмәс. Рәңниң қениқлиги дегинимиз немә? Қениқлик – рәңниң асасий бәлгүсі. Қениқ вә қениқ өмәс рәңләр болиду. Қениқ өмәс рәңләр қоюқ қениқ өмәс рәңләр (қара түслүк бояқ қошулиду) билән очук қениқ өмәс рәңләргө (ак түс қошулиду) бөлүниду.

Төвәндикі рәңләр жәдвалигә қарап, қениқ вә қениқ өмәс рәңләрни селиштуруңлар.

Қениқ рәңләр	қызыл	серік	йешил	көк
Қениқ өмәс очук рәңләр	қызыл	серік	йешил	көк
Қениқ өмәс қоюқ рәңләр	қызыл	серік	йешил	көк

7-бәттики рәсимвләргө йәнә бир қетим қарап чиқыңлар. Алдинқи вә артқы қатардикі дәрәқләрни перспектива нүктисидин тәрипләңлар. Рәңниң бошлуқ перспективисида қандақ өзгөргөнлигигө дәкқат бөлүңлар.

Бошлук перспективиси билән сизиқлиқ перспектива бири-бири билән зич бағлиқ. Лекин бошлук перспективиси сизиқлиқ перспектива билән селиштурғанда, нәрсениң өлчимигө әмәс, униң рәңгинин қениқлигига тәсир қилиду.

1. Мону пейзажларға қараңлар. Сизиқлиқ вә бошлук перспектива қандақ үсуllар арқилик көрүниду?
2. Алдинқи вә артқи қатардики нәрсиләрни рәң қениқлигига қарап тәсвирләңлар.
3. Алдинқи вә артқи қатардики нәрсиләрниң өлчимини селиштуруңлар. Уларниң өлчими әмәлиятта қандақ дәп ойлайсиләр?

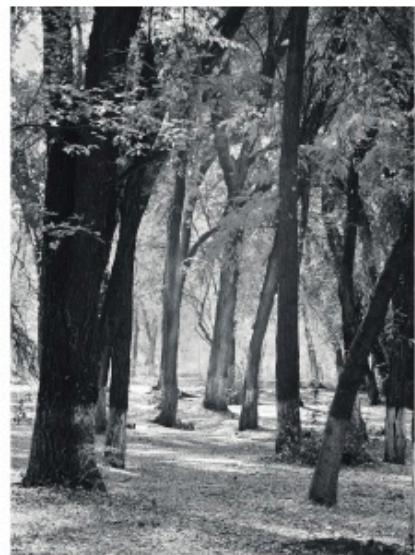
Бошлуқ перспективисини туманлық күни яхши күзитишкә болиду.

Фоторəсимгə қараңлар. Туман бошлуқ перспективисиниң бəлгүлирини ениқлаштурди, дəп ейтишқа боламду?

Ядигларда сақланлар, бошлуқ перспективиси – нəрсилəр жирақлиғансири, шəкил ениқлиғини йоқитип, рəңгى соғ тартишқа баштай-диган нағисө.

Графикилиқ рəсимлəрдə алдинки қатардики нəрсилəрниң рəңгى қоюқ, жирақлиғансири, очук күл рəң түскə өзгиришкə баштайду. Мону ақ-қара рəңдикى рəсимгə қарисаңлар, уни ениқ байқайсилəр.

?!

- Мону рәсимләргә қарап, көрәмәнгә дәрәқләрниң қайсиси йеқин, қайсиси жирақ орунлашқанлигини қандаң ениңлашқа болиду?
- Әгәр дәрәқләр рәңгиниң қениңлиги охшаш болса, бу соалга жавап берәләттиңларму? Жававиңларни чүшөндүрүңлар.

Рәсимиңизгө қайтип келип, артқы қатардики дәрәқләр рәңгини алдинқилирига қариганда очук қилип тәсвирләймиз. Бошлуқ перспективисиниң аланидиликлирини етибарға елип, қайси дәрәқ йеқин, қайсиси жирақ орунлашқанлигини байқаш тәс әмәс. Әгәр силәр сизиңлиқ перспективини қоллансаңлар, бу һалда рәсимиңлар техиму тәсирлик көрүниду.

ТУГУЛҒАН ӨЛКӘ ТӘБИИТИНИ ТӘСВИРЛӘЙМИЗ

Бошлук перспективиси билән қениң вә қениң әмәс рәңләрниң немә екәнлигини билдиңлар, әнді туғулған өлкәңларниң тәбиитини тәсвирләп көрүңлар.

Ишниң тәртиви

1. Керәклик өлчәм билән форматни қөгөз варигидин тәйярлаңлар.

2. Тәбиет мәнзирисиниң композицияси тогрилиқ ой-линиңлар. Қайси жил пәслини тәсвирләйдигиниңларни йешиңлар.

3. Ишлитетидиған материалларни таллаңлар. У гуашь яки акварель бойиги, рәңлик қериндашлар болуши мүмкін. Тәбиий вә сұнъий материалларни пайдилинип, коллаж ясисаңларму болиду.

Пейзажда сизиқлиқ вә бошлук перспективисини көрситишкә тиришиңлар.

ӨЗӘНЛАР ОХШАШ БАЛИЛАРНИҢ СИЗФАН РӘСИМЛИРИ

1. Бириңчи пейзажда сизиқлиқ яки бошлук перспективиси берилгендегеп ейтишқа боламду?
2. Иккінчи пейзаж тогрилиқ немиләрни ейталаيسилер?

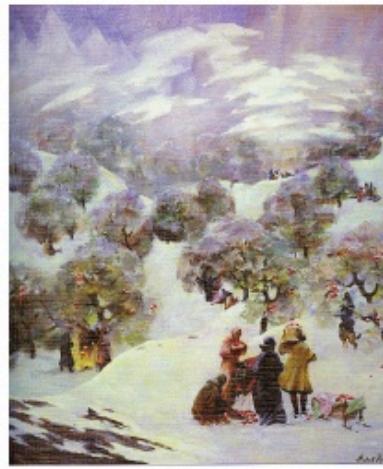
ЕЛИМИЗ РӘССАМЛИРИ ТҮФУЛҒАН ӨЛКӘ ТӘБИИТИНИ ТӘСВИРЛӘЙДУ

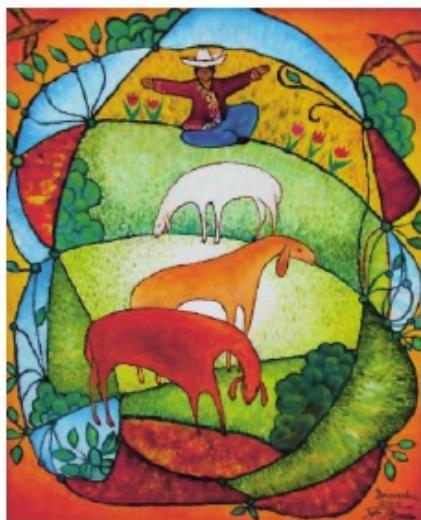
Т. Исқақов. Чарин вадиси

М. Кенбаев. Тосун атни қоғлаш

М. Қаспақ. Чүш. Қишлиқ бағдикі алмилар

Т. Волкова. Яйлақ

1. Рәссамлар әсәрлиридә қандақ тәсвирий васитиләрни пайдиланғанлигини ениқлаңдар.
2. Рәссамларниң қайсиси сизик лиц өтештушкы перспективилирini қолланған?
3. Рәсимләрниң рәң уйғунлуғи, кәйпияти тогрилиқ сөзләп бериңлар.
4. Өзәңларга қайси рәсим көпирәк яңти? Немишкә?

3-4

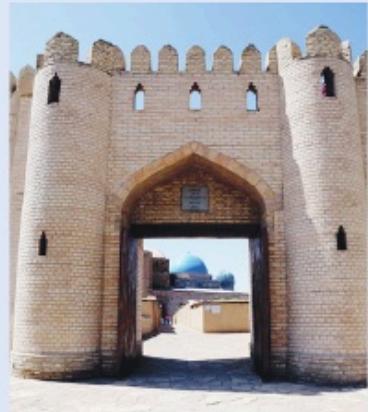
ЕЛИМИЗНИҢ ТАРИХИЙ-МӘДӘНИЙ ЯДИКАРЛИҚЛИРИ

Силәр туғулған йериңларниң тарихини билишиңлар тегиши. Елимизниң бесип өткөн йолини тарих дәрисидин соңқыр өзләштүрисиләр. Өзәңларму һәрхил мәнбәләрдин елимизниң тарихий-мәдәний йоли тоғрилик көпирәк билишиңларға болиду.

Қедимда Оттура Азия билән Қазақстан зимины арқылы Азиядін Европига, Йәроттура деңизи бойидики мәмликтәләргә даңлық карван йоли тартылған. Бу йол арқылы содигәр, тиҗарәтчиләр татлық таамларни, бояқ, гиләм, безигүч буюмларни, өң муһими, ипәк рәхт тошуған. Шуңлашқа карван йолини Улук Ипәк йоли дәп атиған.

Улук Ипәк йоли миңлиған чақиримға созулуп, сода карванлири сусиз чөл дала билән, кәң тәвәләр билән, тағ өткүллири билән меңип турған. Карванлар тизмисиниң бәзибирлиридики жүк артқан улақ сани йүзләп саналған. Ипәк йоли бәзи йәрләрдә шу қәдәр кәң болғанки, униң билән бир мәзгилдә он икки төгө қатар өтәлигән. Бу көплигөн һазирқи соң йоллардин кәң.

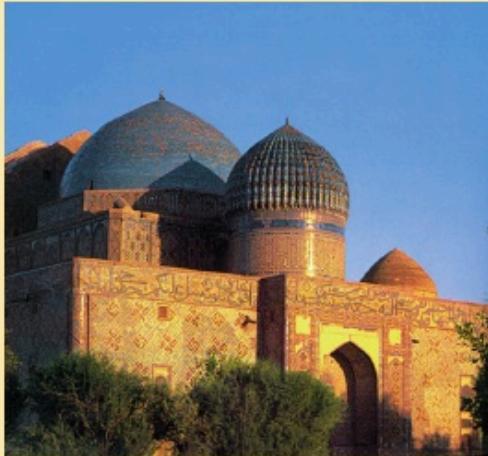
Сепил дәрвазиси. Түркстан

Улук Ипәк йолиниң бойида Түркстан, Тараз, Баласағун, Оттар вә башқа шәһәрләр орунлашқан. Қедимдики устилар таш пәдәзләш усулини йетүк өзләштүрүп, өжайип мемарчылық қуруулушларни салған.

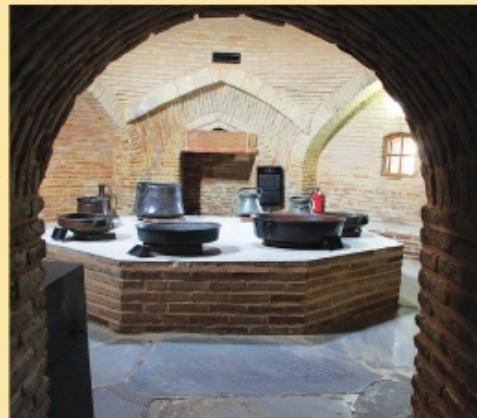
Өпсуски, мәзкүр қуруулушларниң көпи бизгичә йетип көлмигән. Лекин мемарчылық ядикарлиқлирига қарап, шу дәвирдике қуруулушларниң гөзәллиги билән йүксәклигини тәссәввур қилишқа болиду.

1. «Туғулған йәр» программиси бойичә немиләрни билисиләр? Сөзләп берицлар.
2. Мошу программиға қатнишаламсиләр?

Фожа Әхмәт Яссавий мәқбәриси

Түркстанның Фожа Әхмәт Яссавий тогрилиқ З-синип дәрислигидин билисиләр. Тарихий ядикарлиқ тогрилиқ қошумчә мәлumat төпип оқуңдар.

Мәқбәрә, йәни мавзолей сөзи қандақ чиққанлигини билгүңлар келәмдү? Ундақта, төвәндик мәлumatни оқуп, ядинарда сақлаңдар.

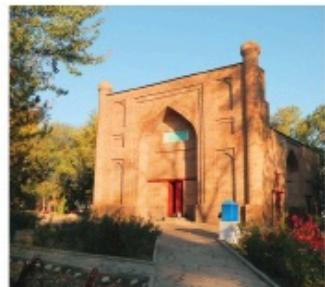
«Мавзолей» сөзи Мавсол исимлиқ падишаниң намидин таралған екән. Униңға бегишлип, бизниң дәвримизгичә болған IV әсирдә зор қабир селинған. Мана шуниндін кейин, даңылқы адәмләр қәбригә турғузулған ядикарлиқ мавзолей дәп атилидиган болған.

Тараз – Улук Ипек йолиниң бойида орунлашқан Қазақстаниң қедимий шәһәрлириниң бири. Шәһәрдә вә униң өтрапида бирнәчә мемарчилик ядикарлиқлири сақланған. Уларниң ичилики әң көрнәклилири – Қарахан, Айша Биби, Бабажа хатун мәқбәрилири (11–12-әсирләр).

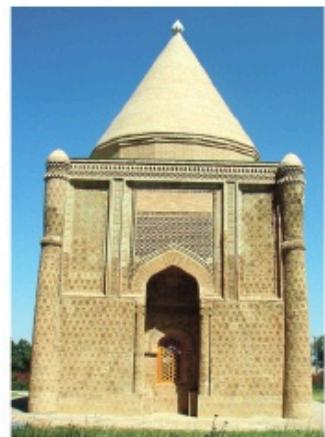
Қарахан мәқбәриси атақтық ханниң һөрмитиге селинған. Қуруулушниң мемарчилик шәксли Қараханлар әвладиниң күч-қудритини көрситиду.

Айша биби мәқбәриси – алайында мемарчилик ядикарлық. Мәқбәрә Айша исимлиқ қызниң гөзәллиги билән назуқлуғини намайән қилип туриду. Безәлгән хищтин турғузулған имарәт тоқулған паяндазға охшайды. Чираильк ойма-нәқишиләр навада пәрваз қиливатқандәк тәсират қалдуриду.

Іәр мәмлекәттин кәлгән миңлиған туристлар аталған мәқбәриләр орунлашқан «Қедимий Тараз ядикарлиқлири» қорук мирасгаһына келип, қедимдик мемарларниң маһаритигө һәйран қалиду.

Қарахан мәқбәриси

Айша биби мәқбәриси

! Айша биби мәқбәриси һәққидә қедимдин қеливатқан ривайәт бар. Айша Биби өзиниң сейүмлүк яри – Қараханниң жүрүштин қайтип келишини күтүп жүрди. Сегинип күткән яри қеливатиду, деген хәвәрни аңлап, өйдә олтираалмай, алдига жүгрәп чиқиду. Бирақ чөп арисида ятқан зәһәрлик илан чеқивелеп, жүгрігән гөзәл қызы сейгиниге йетәлмәй, жиқилиду. Айша биби сейүмлүгиниң қолида жан ұзиду... Айша бибиниң вапати тогрилиқ башқыму ривайәтләр можут. Өз аялиниң һөрмитиге вә муһәббәт қудритиге бегишлап, ашиқ жигит ядикарлық сүпитидә мәқбәрә турғузиду.

«ҚЕДИМИЙ ШӘҢӘР» КӨЛӘМЛИК ПАННОСИННИ ЯСАЙМИЗ

Әгәр силәрниң башқа буюм ясигуңлар көлсә, мону панно түрини ясап көрүңлар. Шу чағда қәғәздин көләмлик буюм ясаш усули билән тонушисиләр.

Керәклик материаллар билән ишләш усулини өзәңлар таллаңлар.

Силәргә қәғәз салфетка (пластилин яки мом гил), йелим, су, су қуидиган қача, акварель бойигига бегишланған қача, акварель бойиги, пәлкүч, палитра, лөңгө, қелин картон, тәбиий вә сұнъий материаллар лазым.

Ишниң тәртиви

1. Қәғәз салфеткини жиртип, қачиға селиңлардә, үстигө иссиқ су қуюңлар (ата-анаңлар силәргө ярдәмләшсун).

2. Су совугандын кейин, уни төкүп, қәғәзни қолуңлар билән мижиңлар.

3. Андин кейин қәғәзгө йелимни қошуп, қолуңлар билән яхшилап мижиңлар. Қәғәз юмшақ болсун.

4. Қелин картонға қедимий шәһәрни селишни башлаңлар. Паннониң эскизини ясавелиңлар, алдин-ала рәсим сизмайла, ишқа киришивериңлар.

5. Тәйяр болған қөгөздин (яки полимер патқақ билән пластелиндін) лазимлиқ бөләкләрни ясаңлар. Мурәккәп нәрсиләрни ясаш тәс болиду, шуңлашқа аддий шәкилләрни ясавелип, андин уларни бириктүрүңлар. Бөләкләрни чаплайдыған йәргә йелим сүркәңлар. Өнді тәйяр бөләкләрни безәшкә болиду, рәсимниң ұстидин пичак яки сизғуч билән бесип туруңлар.

6. Өзәңларни қедимиң мемар дәп һис қилип, қурулушни безәшни давамлаштуруңлар.

7. Йәнә бир қетим диққет билән қарап чиқип, наҗәт болса, йәниму безәшкә болиду.

8. Әнді рәңгиге диққет қилимиз. Паннони бойимисаңларму, чирайлик көрүниду. Қәғәзниң бети миңилған кона ташлар охшаш көрүниду.

Панноға акварель бойиғини азирақ йеқишка болиду. Рәң һөл қәғәзғә яхши чүшиду. Тәвлүкниң қайси мәзгилини тәсвирләйдигиниңларни ойлиниңлар. Мүмкин, таң сәһәрни яки гугум чүшкән мәзгилни вә яки чиңки чүшни тәсвирләйдигансыләр.

9. Паннони қурутунцлар. Уни достуңларға соға қилиңлар яки бөлмәңларға илип қоюңлар.

Мону рәсимләрдә тәвлүкниң қайси мәзгили тәсвирләнгән?
Жававиңларни чүшәндүрүңлар.

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Қазақстанниң тәбиити тоғрилиқ сөзләп беріңдер.
2. Елимиздикі дәләт тәрипидин һимайигө елинған нишанлар тоғрилиқ немә билисиләр?
3. Елимизниң қандақ йәрлирини зиярәт қылдиңдер?
4. Тәбиәт мәнзирисини тәсвирләйдиган қазақстанлиқ қандақ рәссамларни билисиләр? Бирнәчесиниң исмини атаңдар.
5. Қазақстанниң мемарчилиқ ядикарлиқлирини атаңдар.

1. Бошлуқ перспективиси дегендеген немә?
2. Қениңгір вә қениңгір өмәс рәңләр тоғрилиқ немә билдиңдер?
3. Үгәнгәнлириңдарниң рәсім сизгандан пайдиси барму?
4. Көләмлик паннони қандақ ясигиниңдарни ейтеп беріңдер.
5. Ишиңдар арқылық немини көрсөткүңдер көлди?

БОШЛУҚ ПЕРСПЕКТИВИСИ
ҚЕНИҚ ВӘ ҚЕНИҚ ӨМӘС РӘҢЛӘР

2. ҚӘДРИЙӘТЛӘР

Бу бөләктин:

- рәңниң немә тогрилиқ сир чекидиганлигини;
- рәңниң қениқлиги дегинимизниң немә екәнлигини

ЯДИНЛАРҒА ЧУШИРИСИЛӘР;

- тәсвирий сәнъетниң турмуш-мәишәт жанри;
- рәң уйғунлугиниң йеци имканийәтлири;
- һәрип тамғисиниң (шрифтниң) тәсирчанлиги тогрилиқ

ДОЛЖУН

БИЛИСИЛӘР;

- турмуш-мәишәт жанри әсәрлирини ениклашни;
- йекинлириңларға бирлишип постер ясашни;
- йеци аталғуларни қазақ, уйғур, рус вә инглиз тиллирида тогра тәләппуз қилишни

ҮГИНИСИЛӘР.

турмуш-мәишәт
жанри
түрмистық
жанр
бытовой жанр
genre art

5–6

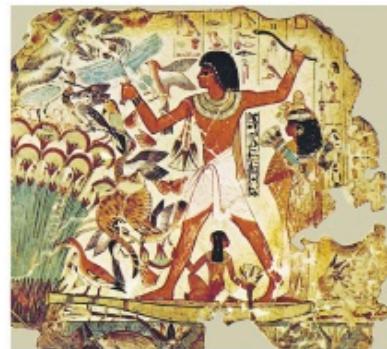
ТУРМУШ-МӘИШӘТ ЖАНРИ

?!
?

1. Өзәңлар билидиган жанр түрлирини ядиңларға чуширип, уларни атаңлар.
2. Тәсвирий сөнъет жанрлириниң немигө бегишланғанлигини ейтип беріңлар.
3. Силәрни қайси жанр әсәрлири қизиқтуриду?

Рәссамларни гөзөл тәбиәт, чирайлық нәрсиләр билән һайванатлар алимидин ташқири адәмләр билән уларниң кәспимү қизиқтуриду.

Тәсвирий сөнъетниң турмуш-мәишенет жанри адәмләрниң наяты билән уларниң күндилік турмушини, хошаллиғи билән ғәм-қайғусини көрситиду. Бу жанр қедимда пәйда болди. Франция, Испаниядикі өңкүр тамлиридики рәсимләрдин адәмләрниң овчилик кәспини байқашқа болиду. Қедимий египетлиқлар пирамида тамлирини мәишенет тәсвирилири билән безиген. Назир бу рәсимләрниң фрагментлири дунияниң әң жирик мирасғанлирида сақланмақта.

Овчилик көрүнүши.
Египет язмилари

Тамгалы петроглифири

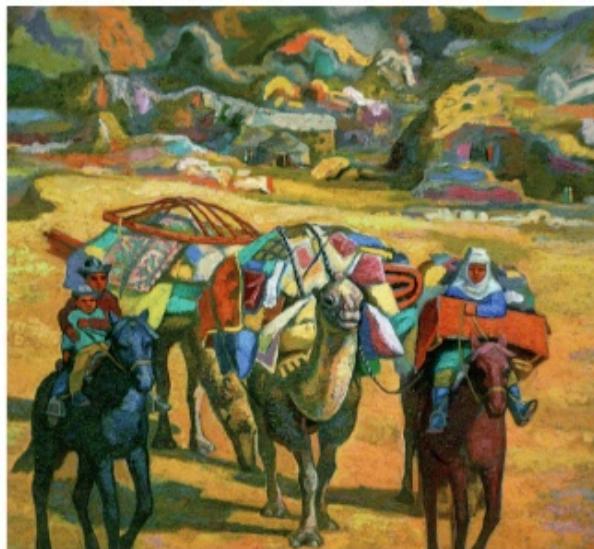
Елимиз территориясидә өжайип Тамгалы ландшафти бар. Тамгалы петроглифириниң арисидин турмуш-мәишенет жанриға айт тәсвиirlәрни учриталаймиз.

Қошумчә мәнбәләрдин турмуш-мәишенет жанри һәккىдә мәлumatларни тепеп оқуңлар. Мошу жанрда рәсим сизған рәссамлар тогрилиқ толуғирақ билиңлар.

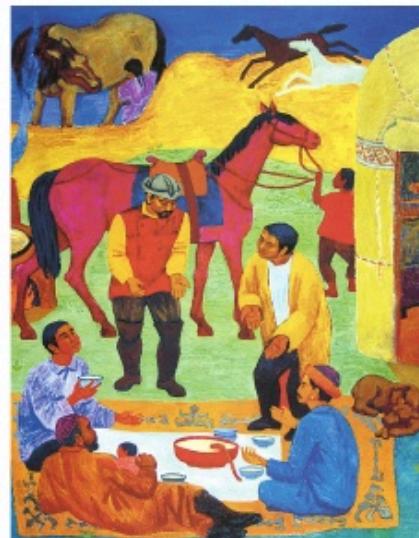
Адәмләрни һәр дәвирдикى турмуш-мәишәт жанрида сизилған әсәрләр наяжанландуриду. Чүнки уларда көплигән қизиқарлық нәрсиләрни көрүшкә болиду. Қандақ ойлайсиләр, рәссам турмуш-мәишәт жанри әсәрини тәсвирләп, немини йәткүзди? Қедимда яшиган адәмләрниң наяты билән турмуши тоғрилик немиләрни билдиңлар?

Ә. Нақысбеков. Кеч

О. Ренуар. Люксембург бегида

С. Айтбаев. Меңман кәлди

РӘССАМЛАР ӘСӘРЛИРИДИКИ АДИМИЙ ҚӘДРИЙӘТЛӘР

Вакит өтүп, рәссамларни адәмләрниң өз ара мунасибите дә көрүндиған айрим хусусийәтлири қизиқтурушқа башлиди. Булар: адаләтлик, өрлик, адиллик, әмгәкчанлик, достлукни баһалаш, меһрибанлик, ғәмхорлук охшаш хусусийәтләр. Бу хусусийәтләр адәмниң миллитигө, диниға вә башқа етиқатлирига қаримайды. Шуңлашқа адимий қәдрийәтләр дәп атилиду.

1. Силәр қандақ қәдрийәтләрни билисиләр?
2. Гөзәлликни қәдрийәткә ятқузушқа боламду? Жававицларни чүшәндүрүңлар.

B. Серов. Балилар

M. Бекеев. Фопраз

ӨЗӘҢЛАР ОХШАШ БАЛИЛАР СИЗҒАН РӘСИМЛӘР

1. Мону рәсимләргә диққәт бөлүңлар. Униңда қандақ қәдрийәтләр тәсвиirlәнгән?
2. Яш рәссамлар қандақ тәсвирий васитиләрни пайдиланған?

Өгәр силәр достлирицлар билән аиләңларниң қандақту бир иш билән шугуллиниватқанлигини, мәктәптиki яки кочидики адәмләрниң рәсимиини сизишни яңтурсанлар, у чаңда бу турмуш-мәишәт жанри өсәрлиригә ятиду.

Рәсим сизғанда, адәмләр арисидики достлук, ғәмхорлук, адаләтлик, мәһир-шәпкәтни рәң, сизик, шәкил, композиция арқилиқ көрситишни билиңлар. Шу чаңда рәсимиинәлар алайиңдә тәсирлик көруниду.

БИРИКИП, ПОСТЕР ЯСАЙМИЗ

Бир топниң ишиға бир вақт картон, рәссаамларниң яки фотографлар өмгигиниң репродукцияси, рәсим астидики сөзи, мавзуға бағлиқ қанатлық сөзлөр яки шеирлар, постерни зенәтләшкө лазим қөгөз, қайча, пәлкүч, рәңлик фломастерлар, йелим, қол суртидиган лөңгө керәк.

Ишниң тәртиви

1. Үч топқа бөлүнүңдар. Һәрбир топ қандақ адимий қәдрийәткө бағлиқ мавзу (достлук, аилә, сағлам наят тәрзи, әмгәк) таллайдығанлигини йешиду. Һәрбир топниң қатнашқучилири мавзуға мувапиқ 5–10 әсәрни таллавалиду. Уларни кона журналлардин қийивелишқа болиду. Открыткилардикі рәсимләрниму пайдилиналайду. Қизиқарлық фоторәсимләрни таллавелишқа болиду, шундақла өзәңларму қолдин мавзуға мувапиқ фоторәсимләр билән рәсимләрни ясалайсиләр.

2. Топта вәзипиләрни бөлүвелиңлар. Бириңлар иллюстрацияләрни таллаңлар; йәнә бириңлар шеирлар билән қанатлиқ сөзләрни издәңлар. Қалғанлар рәсимләр астидики сөзләрни язиду. (Ишниң намини, муәллипниң исим-фамилиясини, әмгәктә немә тәсвиrlənгənлигини, рәссам яки фотограф қандақ адимий қәдрийәтләрни тәсвиrligənлигини көрситиш лазим).

3. Иллюстрацияләр билән картон варигиға рәсим астидики сөзләрни йезиңлар. Рәсимләрни арисига қәғәзгә чиқирилған шеирларни яки мавзуға бағлиқ қанатлиқ сөзләрни орунлаштуруп, постерни йәнә қандақ қошумчә бөләкләр билән безәшкә болидиганлиги һәккىдә ойлиниңлар. Ясиган композицияләрни баһалаңлар. Әгәр һәммә бөләкләр көңлүңлардин чиқса, йелимлаңлар.

4. Ясиган постериңларға лайиқ нам бериңлар.

5. Постериңларни савақдашлириңларға көрситиңлар. Постерда алға сүрүлгөн пикир, рәссамлар билән уларниң әмгәклири, улар немә тогрилиқ сир чекидиганлигини ейтеп бериңлар.

Ясиган постериңлар билән мәктәп дәлhизини (коридор) яки синипиңларни безәләйсиләр.

7–8

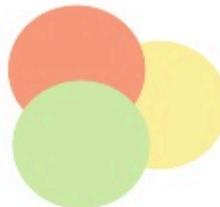
РӘҢ АРҚИЛИҚ ТҮЙҒУМИЗНИ БИЛДҮРИМИЗ

Силәр рәң арқилиқ кәйпиятни, миҗәз аләнидилигини, жил пәсиллирини көрситишкә болидиганлигини билисиләр. Рәң арқилиқ түйғуниму ипадиләшкә болидекөн.

- Мону рәңләр уйгунлугига қараңлара. Жұқарқи қатардикі рәңләр билән қандак түйғуни көрситишкә болиду?

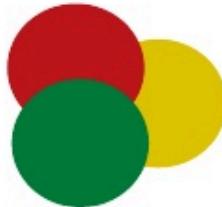
Кеник әмәс очук рәңләр

Кеник очук рәңләр

Кеник әмәс қоюқ рәңләр

- Иккинчи қатардикі рәңләр қандак түйғуларға мас келиду?
- Учинчи қатардикі рәңләр билән қандак түйғуни көрситишкә болиду?
- Рәсим сизганда қандак рәңләрни пат-пат пайдилинисиләр?

Қениң өмәс очуқ рәңләр

?!
?

Қениң вә қениң өмәс рәңләрни қәйәрдә пайдиланғанлиғиң-ларни ядиңларға чүшириңлар.

Музыка тиңшашни яқтурсаңлар, шу аһаңларниң ичидә көңүлүк, муңлук, сәлтәнәтлик вә бәк назук музыкилиқ аһаңларниң болидиганлиғини билисиләр. Қени, мөшү аһаңларға хилму-хил рәңләрни мувапиқлаштуруп көрәйли. Мәсилән, назук, бирхил аһаңларға қениң өмәс очуқ рәңлик бояқлар мувапиқ келиду.

1. Мону рәсимләргө қарап, қандақ туйғуга бөлинисиләр?
2. М. Кассетниң «Бағдикى яш ана» рәсимиидә аниси бөшүктиги балисига қандақ китап оқуп бериватқанлигини молжап ейтиңлар.
3. Қандақ ойлайсиләр, Б. Моризониң «Пианино» намлық өмгигидики аһаңниң кәйпияти қандақ?
4. Бу иккى рәсим қандақ рәңләр билән орунланған?

M. Кассет.

Бағдикى яш ана

B. Моризо. Пианино

Әгәр рәсимниңларда назуклук билән хатиржәмликтини, сәвир-тақәтни көрсөткүңлар кәлсә, қениң өмәс очуқ рәңләрни пайдилиниңлар.

Қениң өмәс очуқ рәңни чиқириш үчүн, гуашьқа ақ рәңлик бояқ қошиду, акварель бояқлириға көпирәк су қошиду.

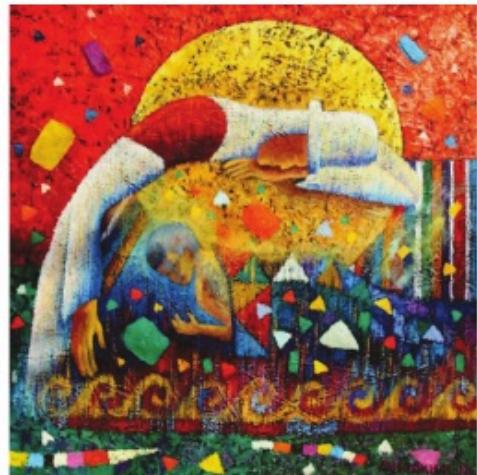
Қениқ рәңләр уйғунлуғи

Сөлтәнәтлик вә көтирәңгү кәйпиятни билдүридиған марш вә мәйрәмлик нахшиларға очуқ рәңлик, қениқ бояқлар мувапиқ. Қениқ рәңләр билән уларниң уйғунлуғи сөлтәнәтлик, қоңуллук көрүниду.

Әгәр силәр мәйрәмлик кәйпиятни, әмгәк үстидики адәмләрни, шох аһаңларни тәсвирлигүңлар қәлсә, қениқ рәңлик бояқларни таллигиниңлар әқилгә мувапиқ.

Ө. Муратбаев.
Уста

Ө. Муратбаев.
Бешүк

?!
?

Қазақстанлық рәссам Ө. Муратбаев қениқ рәңлик бояқлар билән ишләшни яқтуриду. У «Бешүк» намлиқ әмгигини дәл мөшүндақ түс уйғунлуғи билән орунлиғанлигини қандақ чүшәндүрисиләр?

Қениқ рәңлик бояқ билән орунланған әмгәкләр адәттә хошаллиқни, үстүн кәйпиятни яки, әксичә, choңқур өндишини, барамлиқни, хатиржәмсизликни билдүриду.

Қениқ рәңлик бояқ чиқириш үчүн, ақ вә қара бояқларниң қошулмисисиз таза, сап рәңләрни пайдилиниду.

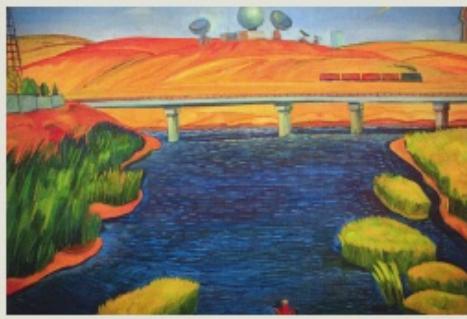
Қениқ әмәс қоюқ рәңләр уйғунлуғи

Қениқ әмәс қоюқ рәңләргө мувапиқ аһаңни бас аваз билән яки төвән (пәс) нотилар билән селиштурушқа болиду. Улар зор аһаңлық болғини билән, сәл пәсирәк келиду.

Әгәр силәр рәсимиңларда қорқунучлук вақиәләрни, қолайсиз һава райини, қаш қарайған пәйтни көрсөткүңлар көлсә, у чағда қениқ әмәс қоюқ рәңләрни қоллиниңлар.

*V. Поленов. Константинополь.
Кона сарай беги*

A. Қазығұлов. Кекпар

K. Ақашев. Гугум

1. Қениқ, қениқ әмәс очук вә қениқ әмәс қоюқ рәңләргө мувапиқ келидиган бирнәччә музыкилық әсәрни ядиңларға чүширип, уларни атаңлар.
2. Өзәңларға яқын адәмләргө болған түйғуңларни қандақ рәң уйғунлуғи билән бәргән болаттиңлар?

Мундақ бояқ билән орунланған ишлар қорқунучлук, дәһшәтлик кәйпиятни билдүриду.

Қениқ әмәс қоюқ рәңләрни чиқириш үчүн, қара рәңдикі бояқни қошиду.

Қениқ әмәс қоюқ рәңләр иссиқ, соғ яки қариму-қарши рәңдә болуши мүмкін.

ОТКРЫТИЛARНИ БЕЗӘШ СӘНЪИТИ

Силәр өзөңлар яқтурған адәмләргә меһрицлар билән ихласицларни открыткилар арқилиқ билдүрәләйсиләр.

Қедимий заманлардин бери адәмләрниң мәйрәм нарисида бир-бирини открыткилар арқилиқ тәбрикләш өнъениси бар. Открыткилар һәрхил мәриклирәр, атап ейтқанда, Норуз, Йеңи жыл, туғулған күн, 8-март мәйрәмлиригә бегишлининп ясилиду. Открыт-

т
ө
б
р
и
к
и
л
а
р
н
и
з!

кини йеқинлирицларға һечбир сәвәпсизму соға қилишқа болиду. Йеқин адимицларға изгү тилигицлар билән йекимлиқ сөзүнларни йезип, кәйпиятини көтиришниң өзи бир генимәт, әлвәттә!

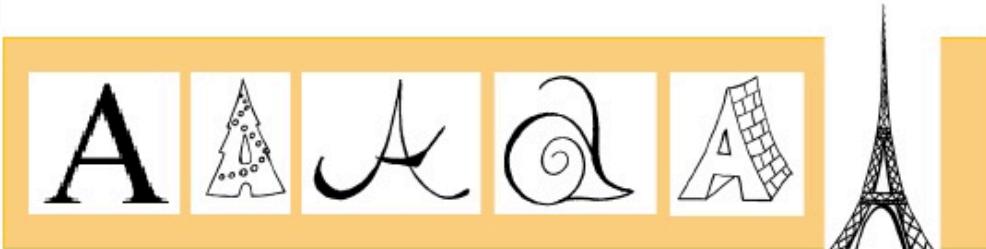
Дәсләпки открыткилар 18-әсирдә Франциядә пәйда болди, дегән пикир можут. Шунисә билән

биллә, тунжә открыткилар Япониядә пәйда болған, дәйдиганларму йоқ әмәс. Улар ягачқа ясалған рәңлик гравюриниң кәшип қилинишига зич бағлиқ екән. Шуниңдин бери япон гравюрисиниң устилири суримоно стили билән хелә шедеврларни ясиди. Японлар бир-бирини сакуруниң чечәкләшкә башлиши билән, күзлүк йопурмаңиң чүшүши билән, дәсләпки қар вә айниң толуши билән вә б. сәвәпләр билән тәбрикләйду.

НӨРХИЛ НӨРИПЛӨР. СЕХИРЛИҚ НӨРИПЛӨР БИЛӘН СӨЗЛӨР

Йезиги бар рәсимлөр болиду. Мәсилән, открытылар. Нәркәндақ сөзмү рәсим екәнлигини ойлинип көрдүңларму? Сәвәви, улар мәлүм бир сизиқлардин тәшкүл қилиниду. Нәрипмү рәсимниң бир түри. Нәриплөрни чирайлық һәм дурус йезиш билән биллә нәркимниң хиял, фантазиясигә бағлиқ рәсим сизғандәк тәсирчан қилишқа болидекән.

Рәссамлар китапларда, плакат, еланларда көзгә оттәк көрүнүши үчүн, нөрхил графикилық рәсимләрни қоллиниду.

1. Рәсимдикі «A» нәриплири немигә охшайды?
2. У йөнә қандақ нәрсигә охшиши мүмкін?

Мону нәрипләргә қараңлар. Уларниң нәркәйисисиниң кәйпиятини, миҗәзини ениқлашқа тиришиңлар.

Рәсим дәрисидә шәкил чиқирип йезишни көрситишкә яхши имканийәт бар, йәни нәриплөр билән сөзлөр арқылы мәлүм бир кәйпиятни, миҗәз-хулукни тәсвирләшкә болиду.

Инчикә вә қелин, әгир вә дүгләгирәк, түз һәм қиңғир
һәрипләрдин сөзләр түзүлиду. Сөзләрму һәрипләр охшаш
тәсирлик болалайду.

Төвәндикى сөзләргә қарап, рәссам қайси ибариләрни
тәсирлик, қайсисини тәсирлик қилмай язғанлигини
ениқлаңдар.

Т Җ Оға ПИЛ
ҚОРҚУШ

Бағдат

Чүшиниксиз сөз ойлап тепип, уни үч қетим йезиңлар.
Биринчисидә назуклуқни, иккинчисидә аччиқни, үчинчисидә
шатлиқ кәйпиятни билдүридиган һәрипләр билән йезиңлар.
Язған сөзлириңларни достлириңларга көрситиңлар. Улар
чүшиниксиз сөз арқылык немә ейтмақчи болғанлиғиңларни
ениқлаламду? Һәрипләрниң тәсирчанлиги тогрилиқ хуласә
чиқириңлар.

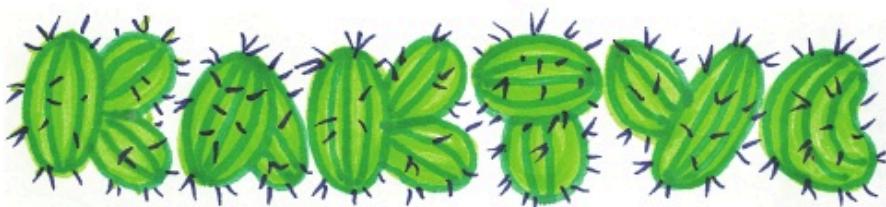
МОНУ ТӘСВИР СӨЗЛӘРНИ БАЛИЛАР ОЙЛАП
ТАПҚАН

Сөхибәр

ДОЛЖУН

НАН

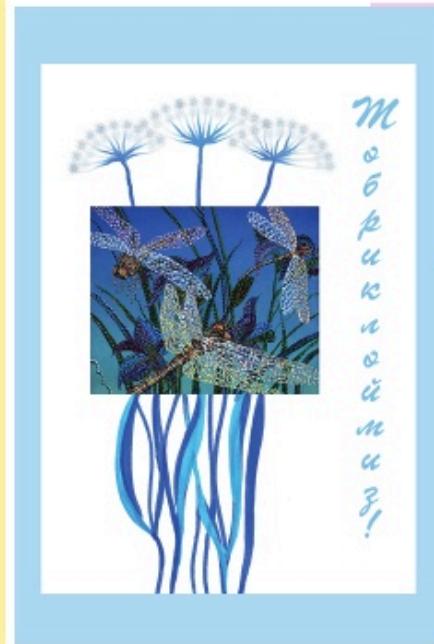
ЙЕҚИНЛИРИМИЗ БИЛӘН ДОСТЛИРИМИЗҒА ОТКРЫТКА ЯСАЙМИЗ

Іәрипләр билән сөзләрни чирайлиқ йезишни үгәндиндилар. Әнді өзәңлар открытка ясап, достлириңларға, йеқинлириңларға соға қиласалайсиләр.

Открыткини кимгә соға қилидинцилар тоғрилиқ ойлиниңлар.

Униңға қандақ изгү тиләкләрни язғуңлар келиду?

Қизиқарлық һәрхил тәсирлик композицияләр билән шрифтларниң бирнәчә нусхисини ойлап тепиңлар.

Һис-туйғуңларни қандақ рәң үйғунлуғи билән беришкә болидиганлиғи һәккүдә ойлиниңлар. Открытка ясашқа не-пиз картон тәйярлаңлар.

Открыткини қандақ усул билән орунлайдигиниңларни ўешиңлар. Іәрқандақ тәбиий материалларни пайдишиналайсиләр.

Шрифт билән бояқ рәңгигә аләнидә диккәт қилинлар.

Мәтинг билән рәсимни дурус уйғунлаштурушқа тиришиңлар.

Открыткини ясап болғандын кейин,
өзәңларға әң үеқин адәмгә соға қилинлар.

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Тәсвирий сөнъет жанрлири дегинимиз немә?
2. Турмуш-мәишәт жанрида немә тәсвирилниди?
3. Рәссамлар өз әсәрлиридә қандақ адимий қәдрийәтләрни тәсвирләйдү?
4. Улар қандақ тәсвирий васитиләрни пайдилиниди?

1. Рәссамлар нәпислик билән мениршәпкәтни қандақ рәң бояқлири билән көрситиду? Қорқунучни көрситиш үчүн, қандақ рәң бояқлирини пайдилиниди?
2. Шрифт дегинимиз немә? Шрифт арқылы қемини әкс әттүрүшкә болиду?
3. Өзәңлар ясиган открытка төгрилиқ сөзләп беризләр. Қандақ тәсвирий васитиләрни пайдиландылар?
4. Шрифт арқылы һис-туйғуцлар билән нийитицларни көрситәләмсиләр?

ТУРМУШ-МӘИШӘТ ЖАНРИ ШРИФТ

3. МӘДӘНИЙ МИРАС

Бу белектин:

- қазақ хөлқиниң миллий әнъәнилири билән мәйрәмлирини;
- кигиз өйниң қурулушини

ЯДИНЛАРҒА ЧУШИРИСИЛӘР;

- кигиз өйниң ички көрүнүшини;
- миллий паяндазлар түрлирини;
- қазақ миллий кийимлири билән зәргәрлик буюмлириниң алайидиликлирини

БИЛИСИЛӘР;

- аяққап ясаш амиллирини;
- зәргәрлик буюм ұлгисини ясашни;
- йеци аталғуларни қазақ, уйгур, рус вә инглиз тиллирида тогра тәләппуз қилишни

ҮТИНИСИЛӘР.

мәдәний мирас
мәдени мұра
культурное
наследие
cultural heritage

9–10

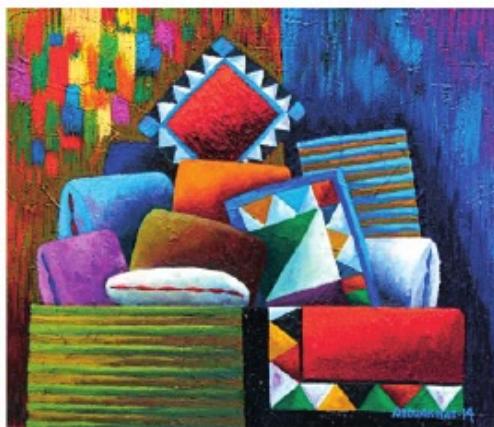
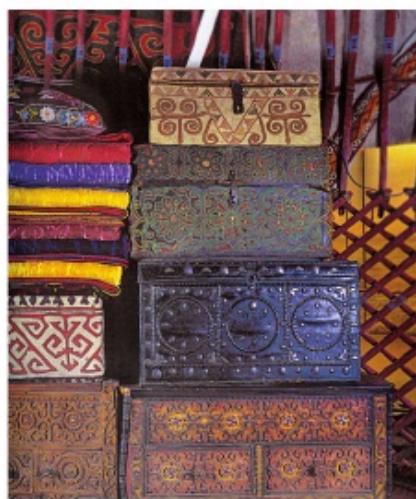
КИГИЗ ӨЙНИЦ ИЧКИ КӨРҮНҮШИ

?!
?

1. Қазақ хөлқиниң урп-адәтлири тоғрилик немә билисиләр? Ядиңларга чүшириңлар.
2. Кигиз өй һөккүдө, униң немидин ясилидиганлигини, өйниң қурулушы тоғрилик сөзләп беріңлар.

Қазақ хөлқи кигиз өйни хасийәтлик, муқәддәс башпана дәп тәрипләйду. Қени, кигиз өйниң ички көрүнүши билән тонушайли.

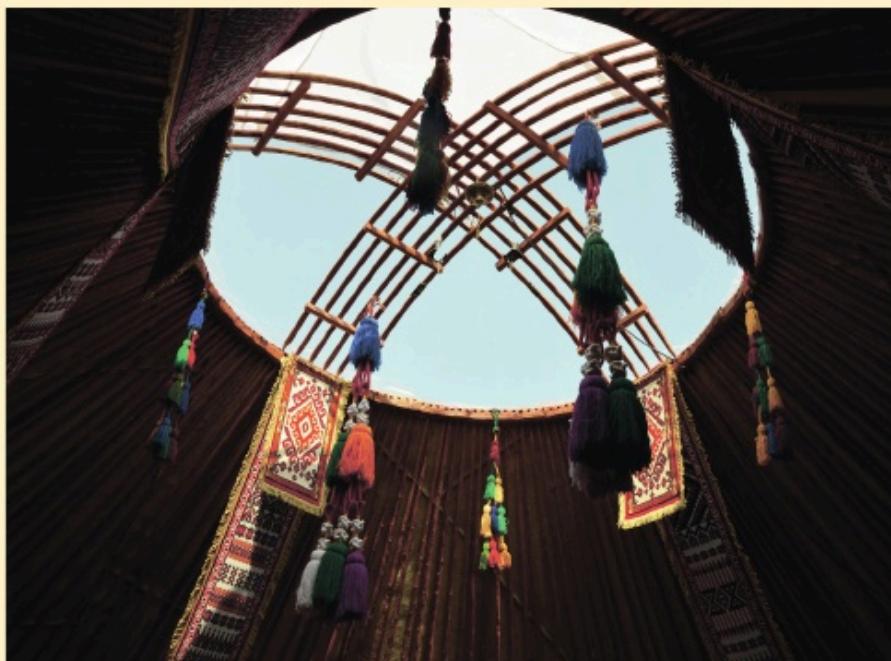
Кигиз өйниң маңлийи билән босуғисини қошидиган вә кереге бәкитилидиган яғач босаға дәп атилиду. Кигиз өйниң ичи төрт бөләккә бөлүниду. Төргө жүк жиғилиду, меһманлар олтириду. Бу – кигиз өйниң жуқуры һәм һәрмәтлик жайи. Сол тәрәп – өй егиси олтиридиган вә ятидиган орун. Босаға тәрәптә озуқ-түлүк, қача-қомуч туриду. Уни чиғ билән йепип қойиду. Оң тәрәптә балилар орунлишиду. Босаға таман егәр-тоқум, кийим-кечәк елиниду. От орни муқәддәс несаплиниду. Бу йәрдә от қалиниду, қазан есилиду. Кигиз өйниң ички керегелири билән едини түклük вә тақир гиләмләр билән, алаша, бор, текимәт, сырмақ вә рәңлик кигизләр билән безилиду.

Шаңырақ – аилөвий мұқәддес мирас. Кигиз өйниц қереге, увықлирини аяллар қуаштурса, шаңырақни көтириш – аилиниң яки уруқ бешиниң вәзиписи. Кигиз өйниң һеммә бөләклири ярамсиз болуп қалсиму, шаңырақ сақлинип, у кәнжә оғлиниң хусусига қалдурулиду. Кәлгән меһманлар авал кәнжә огулниң өйигө чүшүп, андин униң ақилириниң өйигө бериши тегиши.

Шаңырақ оттүрисидиқи күлдүреуышниң төрт учи дүнияниң төрт тәрипини көрситип туриду. Қедимий көчмәнләр шаңырақ оттүрисида юлтузларниң орунлишишиға қарап, бир отлақтын иккінчи отлаққа көчүш вақтими ениқлап турған. Шаңырақ һәрдийим бәрикәт-бирликниң, инақлиқниң бәлгүси дәп несаплиниду.

2017-жилдин бери тунжа Президентимизниң тәшеббуси билән «Мәнивий йецилиниш» программиси әмәлгә ашмақта. Униңда хәлиқ наяты, шундақла мәдәнийити нәзәргә елинған. Қошумчә мәнбәләрдин мошу программа тоғрилиқ мәлumatларни тепеп оқуңлар.

Миллий паяндаз тұрлири

??

1. Миллий ойма-нәқиши тұрлири билөн уларниң намини ядинарға чүшириңдар.
2. Ойма-нәқиши немини билдүриду?

Хилму-хил паяндаз буюмлар кигиз өйниң ичигө иллиқ-лиқ вә гөзәллик бегишлайду. Індеркандай паяндазниң тоқулушиниң өзиге хас аланидиликлири бар. Түклүк вә тақир гиләмләр мәхсус жабдуқланған дәстиганәларда тоқулиду. Жиплар алдин-ала лазимлиқ рәңләргө бойилип, гиләмниң ойма-нәқиши үлгиси тәйярлиниду.

Кигиз өйниң увығы билөн керегесиниң уйқашқан йери-ни бир-бири билөн туташтуруп, бастуруп тақидиган бағбасқурларму униңға гөзәллик бегишлайду.

Шуниң билөн биллә, көчмән хәлиқ турмушыда **кигизниң** егиләйдиган орни алайды. Кигиз – мал жуңидин қелин, зичлининпес силған паяндаз. У қишта иссиқ, язда иссиқтін қоғдайды вә наһайити таза. Кигиздин һөрхил буюмларни ясаш – қазақ хәлқиниң қедимиң кәспи.

Қазақ устилири кигиздин текимәт, сырмақ басиду.

Текимәт – үстігө хилму-хил ойма-нәқиши бесилған ей жинази. Бу паяндаз түри мұрәккәп басқұчлардин ибарәт пишириш усули арқылы тәйярлениди. Чиг бетиге бирхил рәңлик жунқ қелин селинип, башқа рәңгө боялған жундин ойма-нәқиши чүширилиди. Униңдин кейин иссиқ су сепилип, чигқа өпләп орилидуде, у яқ-бу яққа домилитилип, чиндилиди. Андин кейин, кигиз яхши «пишқичө», бирнәччә усул қоллинилип, толук пүткөн чағда, текимәтни күнгө йейип қойиду.

Кигиз бесиши усули бир болгини билән, текимәткө ойма-нәқиши селиш һәр йәрдә һәрхил болиду. Униңдин йәрлик көркем алайдицикләр ениқ көрүнүп туриду.

Мону текимәттә қандак ойма-нәқиши түрлири қоллинилған?

Сырмақ – кигиздин оюлуп, ойма-нәқиши бастурулуп яки жийәклири өрнәклинип тәйярланған көркем паяндаz. Иккi түслүк кигизни бир-биригө бәтләштүрүп, үстигө ойма-нәқиши селип, қийивалиду. Оюлған ойма-нәқишиңиң рәңлири бир-бири билән алмаштурулуп (мәсилән, ақ билән қара рәң), чаплинип, жийәклиниду.

Чапланған ойма-нәқишиңиң алдин-ала тәйярланған кигизгө бириктүрүп тикиду.

Сырмақниң рәңги асасөн ақ, қара вә қизил болуп келидү. Лекин буниңдин башқа рәңләрмү учришиду.

Қазақ халқиниң миллий паяндаzлири ясилиш йоллириға қарап хилму-хил. Сырмақлардикі ойма-нәқиши ениң болса, текимәтниң нәқишлири ениң әмес.

Миллий паяндаzларда һәрхил ойма-нәқишиләр учришиду.

Он бармиғидин һүнәр тамған устилар жип билән кигиздин башқа чиғдинму турмуш буюмлирини ясиган. Чиғ – кигиз өйниң бир бөлиги. Уни жуң билән орап, гиләм, текимәт рәңгиге охшаш оймилар билән безәп тоқуйду. Шу чағда нәқишилик чиғ төзүмлүк болиду вә чирайлық көрүниду.

Төвөндикى жәдвәлгә қарап, бәзибир ойма-нәқишиләрни ядицларға чүшириңдар.

Зооморфлик	Кошқармұңғуз	Фазбоюн
Өсүмлүк тәхлит	Үчіопурмақ	Дәрәқ
Геометриялик	Зәнжир	Балдақ
Космогориялик	Юлтуз	Ай

АЯҚҚАП ЯСАЙМИЗ

Қазақ устилири пәкәт паяндаз түрлиринила әмәс, шундақла турмушта қоллинилидиган башқиму буюмларни ясиған. Шуларниң бири – аяққап.

1. Өйүңларда милий нәқишики мәиший нәрсилөр барму?
2. Уларниң қандақ ясилидиганлигини биләмсилөр?
3. Бова, момилириңларда кона нәрсилөр бар болса, шу нәрсилөр тогрилиқ сораңлар.

Аяққап – көчкәндә қача-қомуч салидиган кигиз халта. Аяққапқа селинған қача-қомуч сунмай, узақ вақит қоллинишқа яриған.

Миллий қача-қомучлар тогрилиқ билидигиниңларни ядиңларға чушириңлар. Улар немидин ясалған? Қандақ атилиду?

Аяққап кигиздин, көндин вә қелин гәзмалдин тикилгән. Улар ойма-нәқишлир билән безилип, жийиги чөчиләнгән.

Мундақ халтини бизмү ясалаймиз. Қени, ишқа киришәйли.

Силәргә аяққапниң үлгисини ясаш үчүн, қәрәз билән аддий қериндаш, рәңлик непиз кигиз яки һәрқандақ қелин гәзмал, қайча, сизгүч, рәңлик жип, жиңе көрек.

Ишниң тәртиви

1. Авал халтиниң үлгисини қериндаш билән сизи-велиңлар. Шәкли, рәңги, ойма нәқиши қандақ болидиғанлиги тоғрилиқ ойлиниңлар. Іншта кейин өзгириш киргүзсөңларму, қандақ ясаш көреклигини билисиләр.

2. Кигиз яки халтиниң рәңгиге мувапиқ келидиған рәңни таллаңлар.

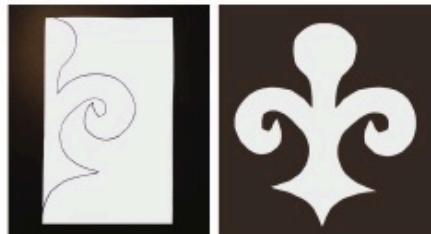
3. Непиз кигиздин үлгә бойичә мәлчәри 25×20 см болидиған бирдәк иккى бөләк қийивелиңлар.

?!
?

Симметриялық рәсимлөрни қандақ сизгиниңларни ядиңларға чүшириңлар.

4. Авал нәқишни қөгөзгө сизивелиңлар (15×15 см). У симметриялық болуши керек. Силәр симметриялық рәсим сишишни билисиләр, өгөр унтуп қалсаңлар, рәсимгө қараңлар. Нәқишни жийәкләп, қайча билән қийивелиңлар.

5. Непиз кигизни яки рәхтни иккигө пүкләңлар, пүкләңгө йеригө нәқишниң иеримини қоюп, жийәкләп сизиңлардә, сизик бойичә қийивелиңлар.

6. Нәқишни ечип, уни халтиниң оттурисиға орунлаштуруңлар. Униң рәң уйғунлуғиға диққәт қилиңлар, шәкли билән өлчимини тәкшүрүңлар.

7. Қошучмә нәқиш түрлирини қийивелип, халтини безәңлар. Халтини үлгигө қарап яки халигиниңларчә безәшкә болиду. Әгәр ясиган буюмуңлар өзәңларға яқса, апаңлардин нәқишни тикип беришни сораңлар.

Өгөр халтиниң техиму чирай-лиқ болушини халисаңлар, уни чөчиләңлар.

8. Тәйяр халтини башқа рәңдикі непиз кигизниң үстігө қоюп, уни халтидин 5 см чоң қилип қийивелиңлар. Жийигини чөчиләп қийиңлар.

9. Халтиниң бөлөклирини мону тәртип билән орунлаштуруңлар: астиға безәлмигән непиз кигизни, андин кейин чөчиләңгән бөлигини, үстигә безәлгән бөлигини қоюңлар. Өйдә чоңлардин уларниң барлығын бириктүрүп тикип, жуқарқи жийигинила қалдурушни соранылар. Халтаңларниң икки бөлиги бар. Халтиниң тутидиган тутқучини ясаш қалди.

10. Тутқучни қандақ ясайдиганлиғындарни ойлиниңлар. Жипни өрушкә болиду. Дүкандын халтиның рәңгиге ошаш тәйяр жипниму сетьвалилайсилер. Андин кейин, чоңлардин рәсимдә көрситилгендәк тикип беришни сораңлар. Мана, аяққап тәйяр.

11–12

МОМИМИЗНИҢ САНДУГИДИКИ ФӘЗНӘ

Қазақ аяллириниң миллий кийми

Қедимда йеци кийимләр, есил буюмлар момиларниң сехири көп сандуғида сақлинатти. Өнді мошу өжайип сандуқта қандақ ғәзнә бар екөнлигини көрәйли. Биз униң ичидин чирайлиқ вә нурғунлиған қизиқарлық буюмларни тапалаймиз.

Аялларниң кийми өзиниң гөзөллиги билән пәриқләнгән. Улар етигиге нәқиши тутулған қош етәклик **көйнәк**, сирти ойма-нәқишлир билән безәлгән **камзол** кийгән.

Салқын күни чапан, қишта тон кийгән. Келингә чоқум тон соға қилинған.

Інәр күни кийидиған қолдин тоқулған канап билән кигиздин, ипәк, бәрқут, әтләстин чирайлиқ кийимләрни тиккән. Тонниң яқисига, йецигө баалиқ наиван түклири селинған.

Г. Исламова. «Қызы Жибек» фильмінде эскиз

Аялларниң баш киймігө қарап, айлө әһвалини ениқлашқа болатти.

Қизлар бешіға **допа** (тақия), **бөрик** кийсө, пәрзәнтилек болған аял бойни билән мүрисини йепип туридиған ақ рәңлик гәзмалдин тикилгән **кимешек** кийгән. Кимешек ақ рәхттин тикилип, алтун, күмүч түслүк жиплар билән кәштилиниду.

Лекин турмуш қуруватқан қиз кийминиң орни бөләкчө. Ұзитиливатқан қизларға сәвкеле кийгүзүп, ақ ромал япқан.

Н. Загрибельная.
Миллий кийимдикі
аял

Б. Зәуирбекова.
Сәвкеле кийгән қиз

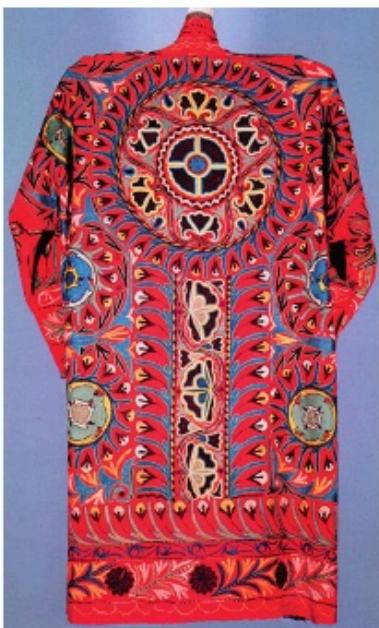
Сәвкеле – бәк баналиқ, зенәтлик баш кийим. Сәвкелениң бааси гайида бирнәччә төгиниң хуниға баравәр болған. Сәвкеле парча, ипек, дурдун охшаш гәзмаллар билән қаплиниду. Алтун, күмүч, унчә-маржан қатарлық ташлар билән безилип, һөрхил жиплар билән зенәтлиниду. Сәвкелениң ұстиге үкә тақилиду вә фатаси йәргә йәткідәк узун болиду. Қедимда сәвкелесигө қарапла, яш келинниң келип чиққан йерини еник билгән. Сәвкелениң егизлиги қизниң дәрижисини көрсөткөн.

Әр кишиләрниң миллий кийми

Момимизниң сандуғидин әр кишиләрниң буюмлирини көримиз.

Қиши соғ, йези иссиқ климатта яшиған қазақ хөлқи кийимни күндилик турмуш билән наят тәрзигө, дала шараптиға әпләштүрүп кийгән.

Қой терисидин тикилидиган тон – қишиниң соғ күнлиридә кийидиган тепилмас иссиқ кийим. Яқисига, йеңигө әлтири яки баһалиқ найван терилири тутулиду.

Иссиқ күнлири әрләрму, худди аялларға охшаш, чапан кийгән. Аддий адәмләрниң чапини матидин, наллиқ адәмләрниң чапининиң яқиси, йеңи зәр вә ипек жиплар билән, чирайлиқ нәқишлир билән безәлгән.

Мундақ чапанлар һәқиқий һұнәрвәнчилик өсәригө айлинип, пәкәт момиларниң сандуғидила өмәс, мирасғанларда haziргичә сақланмақта.

??!

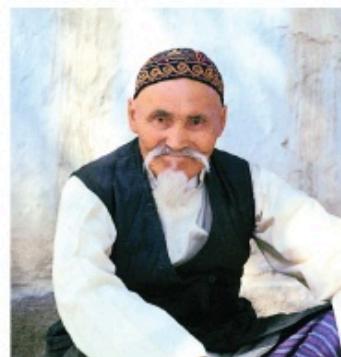
1. Бұғүнki таңда миллий кийимләрни қандақ вақитларда кийиду?
2. Кийим чирайлиқ һәм сүпәтлик болуши керәклигини билисиләр. Мошу тәләпләрни етибарға елип, миллий кийимләр билән назирқи кийимләрниң артуқчилікleri тоғрилиқ ейтеп беріңдер.

Тұмақ – егиз choққилиқ, маңлийи, икки қулиғи, йәлкә билән йотини йепип туридиган артқи етиги бар иссик баш кийим. Уни һайван терисидин тикиду. Тұмақни назирғичә өндермұ, яшларму кийиду.

Язда әр кишиләр ақ кигиздин тикилгән, қоюқ түслүк ойма-нәқиш селинған баш кийим – қалпақ кийгән. Бу йеник баш кийим яз күнлири иссиктін қоғдайды.

Әр кишиләрму, аялларму, ба-лиларму кийиверидиган баш кийим түрлири бар. **Тақия** (допа) – кәштилинип, ширип тикилгән дүгләк йеник баш кийим. **Бөрик** (төпә) непиз кигиздин төрт яки алтә қирлиқ пичилиду. Бөриккә нечқандак нәқиш, безәк селинмайду. Чүнки бағалиқ һайванниң териси униңсизму көз тартип туриду.

Қедимдин тартип қазақ хәл-қидә баш кийим бәк қәдирлинип, муқәддәс несапланған. Баш кийимни биригә беришкә, алмаштурушқа, дәссәшкә болмайду. Униң өцини ичкә қаритип яки тәтүр киймәйду. Сәвәви, адем бәхит билән амәт кетиду дәп ойлиған.

Қазақ миллий зәргәрлик буюмлири

Момимизниң сандуғидин көзниң йеги-ни йәйдіған зәргәрлик буюмлар – һалқа, үзүк, чолпа билән چантәңгә, биләйүзүк – тепилиду.

Мону сүрәтләргө қараңлара! Чирайлиқ буюмларниң бири – боюнға асидиған зәңжир яки мәйдәҗийәк, шундақла алтун, күмүчтин ясалған аялларниң биләккә салидиған буюми – **биләйүзүк**.

Қазақ зәргәрлири безәклик буюмларни ясашниң усуллирини йетүк өзләштүргөн: күмүчни ишлигөн, һәрхил ойма-нәқиши салған. Алтун билән мисни непизлитип, күмүчниң үстигө нәқишиләрни чәккән. Метталл түгүрчәкләрни чаплап, есил ташлар билән безигөн.

Мәхсус қураллар билән наһайити нәпис ойма-нәқиши үлгилирини зенәтлигөн.

??

2004-жилдин бери «Мәдәний мирас» дәләтлик программа қолға елинди. Униң асасий йөнилишлериңиң бири – миллий мәдәний мирасни тәргип қилиш. Силәр мошу программиға үлүшүңларни қошаламсиләр? Елимизниң мәдәний мираси тоғрилиқ немә билисиләр?

Чолпа билән чачтәңгә – гөзәл-лик бегишлайдиган күмүчтин ясилидиган буюм.

Сүрәттики чолпиниң оттурисиға есил таштин көз орнитилип, ушшақ бәләклири инчикә зәнжир билән уланған.

Бу күмүч буюмниң жириңлиши қизниң меңиши билән тәң тәвренип, алайында аваз чиқириду.

Қазақ аяллири зенәт буюмларни давамлиқ тақап жүргән. Улар пәкәт зенәт бегишлап қоймайла, бала-қазадинму сақлайды.

Тумарни тилсим қудрәткә егө, дегән чүшәнчә билән гөдәкләргә тақиған.

Қазақ хәлқи үчүн металларниң ичидә күмүчниң егиләйдиган орни алайында.

Бала туғулуп, 40 күн өткәндин кейин, қачыға қошуқ билән су қуоп, күмүч үзүк, биләйүзүк, тийинларни селип чөмүлдүриду. Бу «Балиниң келәчиғи күмүчтәк таза болсун», дегәнни билдүриду.

Ейтқұзулған қизниң қулиғига күмүч налқа селинған. Буни көргәнләр қизниң йеқин күнләрдә турмуш қуридиғанлыгини чүшәнгән. Налқиларни һекің, маржан қатарлиқ есил ташлар билән безигән.

МИЛЛИЙ ҮЛГИДИКИ БЕЗӘКЛИК БУЮМ ЯСАЙМИЗ

Хилму-хил безәк түри билән тонушуп, уларниң бири-ни ясап көрисиләр. Өлвәттә, силәр ясиған буюмни һәқиқий безәк дәп ейтишқа болмиса керәк, чүнки зәргәр болуш үчүн көп үгинип, есил ташлар, металлар билән ишләш лазим. Амма зәргәрлик буюмниң шәклини ойлап төпип, униңға нәқиши таллап, безәп, өзәңларни зәргәр сүпитеидә һис қылалайсиләр. Ким билиду, бу иш силәргә йеқип қелип, соң болғанда мошу бир қизик кәсипни егилишиңлар мүмкин.

1. Миллий зәргәрлик буюм турлирини атаңлар.
2. Улар немигә бегишланған?

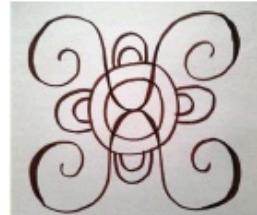

Силәргә қәғәз, қериндаш, қелин фольга, учлуқ, һәрхил қелинлиқтиki бегизләр, шундақла нәқиши чүширидиған һәрқандақ курал, картон қәғәз керәк.

Ишниң тәртиви

1. Қандақ безәк түрини ясайдығиниңларни йешиңлар. Һалқа ясамсиләр яки чолпа ясамсиләр? Мәйдәжийәк яки башқа миллий безәк түрини ясамсиләр? Авал безәкниң үлгисини тәйярлаңлар.

2. Фольгани үлгиниң өлчими билән шәклигә қарап қийивелиңлар.

3. Қошуқниң сирт тәрипи билән яки башқа нәрсиләр билән фольгани тәкшиләңләр.

4. Фольгани қелин журналниң яки компьютер чашқини гиләмчисиниң үстигө қоюп, униңға алдин-ала ясавалған ұлгини орунлаштуруңдардә, учлуқ қурал билән бастуруп чиқыңдар.

5. Ұлгини елип ташлап, қандақ чиқ-қанлигини көрүңлар. Өнді фольганиң үстидин бастуруңлар. Фольга житилип көтмәс үчүн, тола күчинип басмаңлар.

6. Фольгани тәтүр өрүп, бастурулған сизиқларниң йенидин йәнә параллель сизик жүргүзүңлар, шу чағда сүрөт ениң көрүниду.

7. Өнді йәниму ушшақ бөләклөр билән безәш керәкму, шуни ойлиниңлар.

8. Ясиган ишиңларни ұлгиниң шәкли билән бирдәк қилип қийивелишқа болиду. Бу һәқиқий безәк әмәс, ұлгә болғанликтін, уни чирайлық безәп, тамға илип қоялайсиләр.

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Кигиз өйниң ички көрүнүши тоғрилиқ сөзлөп берицлар.
2. Өр кишиләр билән аялларниң миллий кийминиң алайыдиллиги һәққидә немә билисиләр?
3. Зәргәрлик буюмлар тоғрилиқ ейтип берицлар.
4. Зәргәр деген ким?

1. Аяққап немә үчүн керәк?
2. Уни қандақ материалдин ясидиңлар? Униға немә салисиләр?
3. Безәклик буюмниң ұлгисини ясаш қызық-мекән?
4. Өтөр силәр һәқиқий безәк буюмни ясисаңлар, уни кимгә соға қылған болар единлар?

СЫРМАҚ ТЕКИМӘТ
АЯҚҚАП ЗӘРГӘР

4. КӘСИПЛӘР АЛИМИ

Бу бөлөктин:

- сизиқ билән штрихниң аләнидилигини
ЯДИНЛАРҒА ЧУШИРИСИЛӘР;

- рәссамлар кәсипләр түрлирини қандак тәсвирилгәнлигини;
- нәрсиләрниң көләмини көрситиштиki сизиқ билән штрихниң әһмийитини

БИЛИСИЛӘР;

- графикилиқ көләмлик тәсвир ясашни;
- «Кәсипләр алими» мавзусига арилаш усул билән натюрморт ясашни;
- йеци аталғуларни қазақ, уйғур, рус вә инглиз тиллирида тоғра тәләппуз қилишни

ҮТИНИСИЛӘР.

арылаш усул
аралас тәсіл
смешанная техника
mixed technique

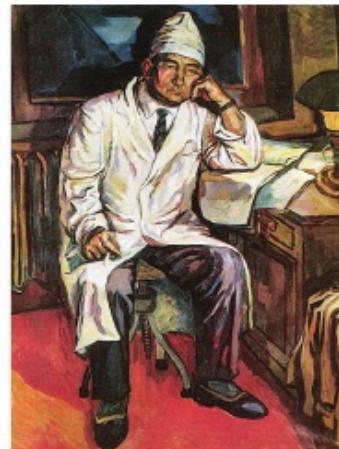
13–14

ТӘСВИРИЙ СӘНЬЕТТӘ КӘСИП ТҮРЛИРИНИҢ ӘКС ЕТИЛИШИ

Рәссамлар мәлүм бир иш билән шуғуллиниватқан адәмләрни пат-пат тәсвиirlәйдү. Мундақ портретлар билән турмуш-мәишәт жанридики әсәрләрни көрүш бек қизиқарлық. Силәр пәкәт адәмниң қияпитини, миңәзхүлқи билән кәйпиятниила әмәс, униң кәспини, немә билән шуғуллинидиганлигини, уларниң адәмләргө қандақ пайдиси бар екәнлигини билисиләр.

1. Мону әсәрләргө қараңлар. Немини көрүватисиәр?
2. Адәмләрниң немә билән шуғуллинидиганлигини қандақ билдиңлар?
3. Іазирқи вә өткөн әсирләрдикі бирнәччә мутәхәссислик түрини атаңлар.

A. Ақанаев. Дохтур Кунеевниң портрети

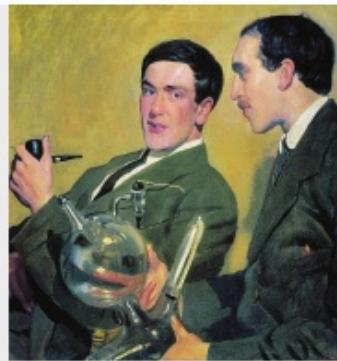
*C. Айтбаев. Чүшлүк гиза.
Бригадиниң жиғилиши*

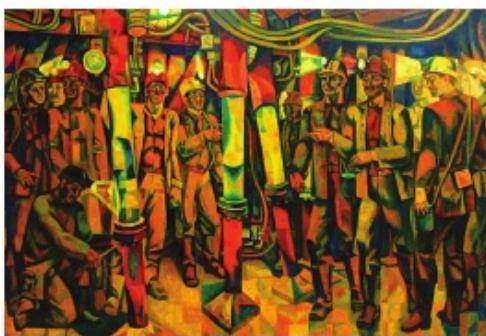
D. Вепхвадзе. Синтез

?!
?

1. Мону портретни З-синин дәрислигидин билисиләр. Униң сизилиш тарихини ядицларға чүшириңлар.
2. Бу адәмләр ким? Улар немә билән шуғуллиниду?
3. Портретниң муәллипи ким?

?!
?

*V. Крылов.
Карағанда хаңчилири*

Қошумчә мәнбәләрдин мәлүм бир рәссам, һәйкәлтараш, меммар яки дизайнер төгрилиқ мәлumatларни төпип оқуңлар. Уларниң тәржими нали вә әсәрлири билән тонушуп, савақдашлириңлар билән ортақлишиңлар.

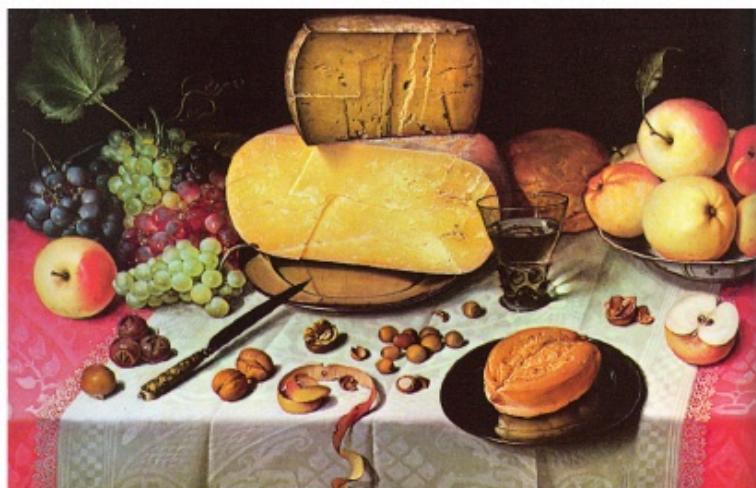
*Л. Бреслау. Һәйкәлтараш
Ж. Каррьеңиң ишхани-
сики портрет*

КӘСИП ТҮРЛИРИ ТӘСВИРЛӘНГӘН НАТЮРМОРТЛАР

??

1. Натюрморт дегинимизниң немә екәнлигини ядиңларға чүширицлар.
2. Рәссамларни бу жанр немиси билән қизиқтуриду?

Рәссамлар натюрморт жанрида жәнлиқ вә жансиз тәбиәт нишанлирини пат-пат тәсвирләйдү. Улар бәзибир натюрмортларда нәрсиләр билән материалларниң гөзәллігигө, униң немидин ясалғанлығына алайындә көңүл бөлидү. Көрәрмән бу гөзәлликни бәһирлинип, тамашә қилидү.

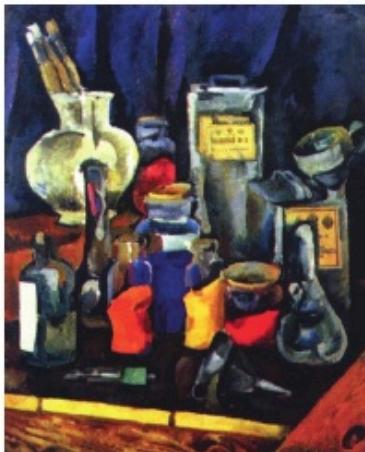

Ф. ван Дейк. Иримчик тәсвирләнгән натюрморт

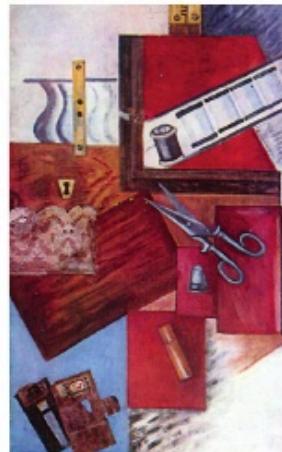
Өнді бәзи натюрмортларда нәрсиләрниң өзи егиси һәққидә учур бериду. Рәссамлар мутәхәссисликләрни пәңгәт портрет билән турмуш-мәишәт жанри арқылы өмәс, натюрморт биләнму көрситәләйдекен. Адәмниң қандақ кәсип егиси екәнлигини портретқа қариганда натюрморт билән дәл беришкә болиду. Чүнки адәм кәспигө зөрүр құрал-жабдуқтарни қоллиниду. Өгөр силәр китап-дәптәрләрни, борни көрсөңлар, униң муәллимгә тегишлиқ екәнлигини билисиләр. Рәссамлар хилму-хил кәсип егилирини тәсвирләш үчүн, натюрморт сизиду.

??

1. Мону натюрмортларга дикқат билән қараңдар. Улар натюрмортниң қайси түригә ятиду? 2. Бу кәсип егилиригә мұнасиветлик йәнә қандақ нәрсиләрни қошушқа болиду? 3. Натюрмортларда тәсвирләнгән кәсип түрлириниң адәмләргө қандақ пайдиси бар?

П. Кончаловский.
Курғақ бояқлар

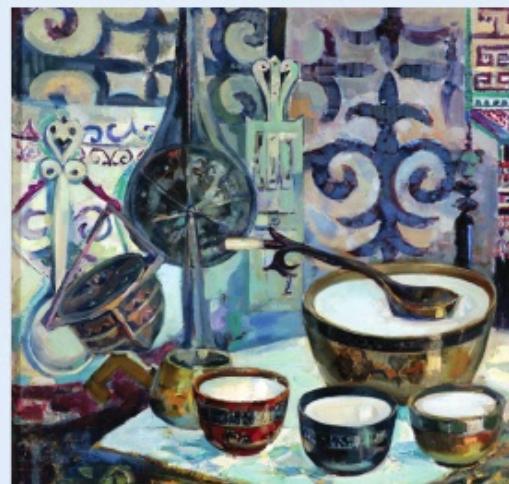
О. Розанова.
Қута

У. Гарнетт.
Қедимдин қалған
нәрсиләр

??

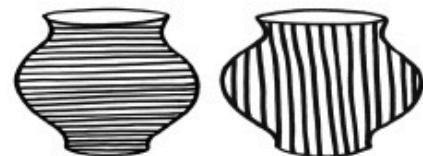
Гүлфайрус Исмайылова-
ниң мону рәсими «Қимиз» дәп
атилиду. Рәсимдин тәмлик вә
пайдилиқ ичимлик түри билән
биллә адәмләрниң әмгигини
байқидиңдар.

Г. Исмайылова. Қимиз

СИЗИҚ БИЛӘН ШТРИХ АРҚИЛИҚ НӘРСИЛӘРНИҢ КӨЛӘМИНИ ҚӨРСИТИМИЗ

Бизниң әтрапимизда көләмлик нәрсиләр көп. Уларни тәкши қөғәздә көләмлик қилип қөрситишкә қандақ қол йәткүзүшкә болиду? Уни рәсамниң ишәшлик ярдәмчиси – сизиқ арқилиц тәсвиirlәп көрәйли.

Мону икки комзәкниң рәсимиғә қараңлар. Рәссам комзәкни көләмлик тәсвиirlәш үчүн, биринчи рәсимиғә түз сизиқларни, иккинчисиге тик сизиқларни жүргүзди. Рәссам көләмни қөрситөлидиму?

Рәссам төвәндикі комзәкләргө түз сизиқлар өмәс, комзәкниң шәклигө мувапиқ сизиқлар жүргүзгөн. Комзәкләргө дикқәт билән қараңлар.

Силәргө комзәкниң қайсиси көләмлик көрүниду? Уларниң көләми немә арқилиц көрүнүп туриду?

Натюрмортта сизиқлар арқилиц нәрсиның көләминила өмәс, бошлукниму қөрситишкә болиду.

??

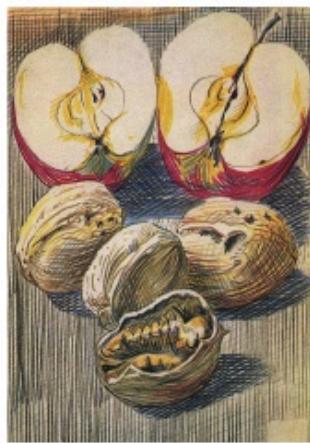
1. Штрих дегинимиз немә? Штрих билән сизиқниң пәркүни ядиңларға чүшириңлар.
2. Штрих арқылық қандак нәрсиләрни тәсвирләшкә болиду?

Мону нәрсиләрниң сизиқ билән штрихниң ярдими арқылың көләмгә егә болғанлигига қараңлар! Рәсимиңларни штрих сизиқлири билән толуқтуридиган болсаңлар, улар тәсирлик вә көләмлик көрүниду.

Рәссам Д. Митрохинниң мону әмгигидики сизиқлар билән штрихларға қараңлар. Улар нәрсиләрниң шәклини дәл берәләмдү? Жаңаваңларни чүшәндүрүңлар.

15–16

НАТЮРМОРТ ТҮЗҮШ СӘНЬИТИ

Рәссам натюрморт селишни уни түзүштин башлайду. У һөрхил нәрсиләрни таллас, селиштуриду. Уларниң ичидә түри билән мәзмүни жәһәттин бир-биригә мувапиқ нәрсиләрни хиллавалиду. Шуниндин кейин натюрмортниң композициясини түзүшкә киришиду.

Натюрморттики нәрсиләрниң орнини нәччә хил қилип өзгәртишкә болидиганлиғини мону рәсимдин көрүшкә болиду. Өнді түзүлгөн композицияләрни селиштуримиз.

Бириңчи композициядә һәммә нәрсиләр бир-биридин бәләк ятиду. Уларниң бир-бири билән бағлиниши йоқ, шуңа улар қизиқарлық әмәс.

Иккинчи композициядә нәрсиләр топлаштурулған вә улар хелә йекимлиқ көрүниду. Бирақ натюрморт иккى бәләккә бәлүнүп турғандәк. Униңдикү үзүн комзәк башқа нәрсиләргә маслашмиған.

Үчинчи натюрморттика нәрсиләр қызық топлаштурулған. Тикидин турған тәхсә һәм мә нәрсиләрни жигивалғандәк. Улар бир-бири билән бағлиништа орунлашқан.

Төртинчи натюрмортқа дикқәт билән қараңлар. Уни өң утуқлуқ чиққан дәп не саплашқа боламду? Жававицларни чүшөндүрүңлар.

Буниндин кейин силәр рәссамларниң натюрмортини күзәткәндә, униңдикі нәрсиләрниң орунлишишиға дикқәт қилидиган болисиләр. Өзәңларму натюрморт билән ишлигөндә, тәсирик композиция ойлап төпиңлар.

НАТЮРМОРТНИ АРИЛАШ УСУЛ БИЛӘН СИЗИМИЗ

?!
??

1. Рәң вә рәсим тогрилиқ немә билисиләр?
2. Натюрморт немә тогрилиқ үн қатиду?

Бұғұнки таңда қизиқарлық кәсип түрини натюрморт арқылың көрситиңдар. У қандақ кәсип екән? Таллашни өзәңлар әмәлгә ашуруңдар.

Силәргө рәңлик қелин қәгәз, қайча, қара фломастер, тәбиий вә сүнъий материаллар, рәңлик қәгәз (A4 өлчәмли), йелим керек.

Ишниң тәртиви

1. Натюрмортта қандақ кәсип түрлири тогрилиқ ейтидиғиниңдарни, қандақ нәрсиләрни тәсвирләйдигиниңдарни йешивелиңдар.
2. Композицияниң шәкли билән өлчимини ениқлаңдар: у тик, тоғра яки квадрат шәкиллік болиду.
3. Натюрмортниң композицияси тогрилиқ ойлиниңдар.
4. Натюрмортниң рәң уйғунлугини ойлаштуруңдар.
5. Өтөр силәр симметриялық рәсим сизмақчи болсаңдар, уни қандақ сизги ниңдарни ядиңдарға чүшириңдар. Өзәңларға лазимлиқ шәкилләрни қийивелиңдар. Уларни һәрқандак кәсип түригә қоллиналайсиләр.
6. Рәңлик қәгәзниң тәтүр тәрипигө симметриялық қелип ұлгиләрни қоюп, қериндаш билән сизик сизип, уни қийивелиңдар.

7. Қийивалған шәкиллөргө нәрсиләр көләмлик көрүнидігін қилип, сизіңдер билән штрихларни селиңлар.

8. Шәкиллөрдин композиция түзүлләр. Өнді композициягә диққет билән қараңлар, әгәр һәммә нәрсә көңүлдикидәк болса, бөләкләрни қәғезгә чаплаңлар. Алдинқи вә артқы қатардикі нәрсиләрни орунлишишиға диққет қилиңлар. Алдинқи қатардикі нәрсиләр артқы қатардикиләрни сус көрситидігінін ядиңлардин чиқармаңлар.

Композицияни қуруған мевә, йопурмақ охшаш тәбиий материаллар билән безәңлар.

1. Бу натюрмортлар қандақ кәспиләргө хас?
2. Уни қандақ билдиңлар?
3. Муәллим кәспиге қандақ нәрсиләрни таллавалған болаттиңлар?

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Қандақ ойлайсиләр, нәрсиләр адәмниң кәспини көрситәләмдү?
2. Кәспиләр төгрилиқ қайси жанрда ейтишқа болиду?
3. Қайси кәсип силәргө қизиқарлық көрүниду?

1. Натюрморт төгрилиқ йеци нәрсә билдиңларму?
2. Рәсимдики нәрсиләрни қандақ қилип көләмлик көрситишкә болиду?
3. Натюрморт композициясини қандақ ясигиниңларни еттип бериңлар. Нәрсиләрни қандақ таллидиңлар?
4. Арилаш усул билән ишләш яқтиму?

5. ТӘБИӘТ НАДИСИЛИРИ

Бу бөләктин:

- рәңниң немини билдүрәләйдиганлигини;
- рәң түслири дегинимизниң немә екәнлигини

ЯДИНЛАРҒА ЧУШИРИСИЛӘР;

- рәссамлар живопись (май бояқ) вә графикилиқ өситиләр арқылы һәрхил тәбиәт надисилирини қандақ тәсвирләйдиганлигини

БИЛИСИЛӘР;

- тәбиәт надисилирини бериш үчүн, рәң уйғулугини таллашни;
- тәбиәт надисисини һәрхил жанрда тәсвирләшни;
- пекіргүч ясашни;
- йеци аталғуларни қазақ, уйғур, рус вә инглиз тиллирида тоғра тәләппуз қилишни

ҮГИНИСИЛӘР.

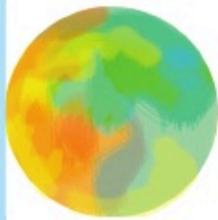
тәбиәт надисилири
табигат құбылыштары
природные явления
natural phenomenon

17–19

РӨССАМЛАР ТӘБИӘТ ҺАДИСИЛИРИНИ ТӘСВИРЛӘЙДУ

?!
?

1. Дуниятонуш дәрисидин тәбиәт һадисилири тогрилиқ немиләрни билдиңлар?
2. Адәмгә қандақ тәбиәт һадисилири ховуп туғдуриду?
3. Қандақ жыл пәсиллирини билисиләр?
4. Мону рәңләр уйғунлуғи қайси пәсилгә вә қандақ һава райи һадисисигә мувапиқ?

Төвөндикі бәлгүләргә қарап, уларда қандақ тәбиәт һадисилири тәсвирләнгәнлигини ейтип беріңлар. Улар қандақ жыл пәслигө хас? Силәргө қандақ тәбиәт һадисилири яқиду? Уларниң қайсисиниң рәсимиини сизип көрдүңлар?

?!
?

1. Иссик вә соғ рәңләр қандақ түйғуга бөләйдиганлигини ядинларға чүшириңлар.
2. Ямғұр билән қарни, шамални, қуяшлық күнниң рәсимиини сизиш үчүн, қандақ рәң уйғунлуғини таллиған болаттиңлар?

Рәссаимлар тәбиәт һадисилирини тәсвирләйдү. Улар тәбиәттеги өзгиришләрни, рәң вә йоруқниң чекилишини күзитишни яңтуриду. Өтрап муһитқа диккәт қилип, тәсирлик әсәрләрни сизидү.

1. Мону рәссимләргә қарап, рәссаам тәбиәт көрүнүшини тәсвирләш арқылы көрәрмәнгә немини йөткүзгөнлигини сөзләп бериндерлар.
2. Рәссимләрдә қандак тәбиәт һадисилири тәсвирләнгән?
3. Бу һадисиләрни бериштә йоруқниң роли қандак?

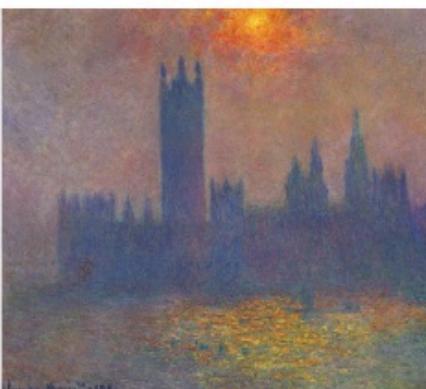
F. Васильев.
Чаңмақ чекиши алдида

H. Таңсықбаев. Қаш

A. Хиросиге. Пейзаж

K. Моне. Вестминистрик
аббатлиқ

РӘНДӘРНИҢ ЙОРУҚҚА БАҒЛИҚЛИГИ

Әгәр силәр дикқәтчан болсаңлар, нәрсиләрниң тәвлүк пәйтлири билән һава райиниң бузулушыға қарап рәңгини өзгәтидиганлигини билисиләр.

Тәвлүкниң қайси пәйтидә йорук көп чүшиду, қайси чағда аз чүшиду?

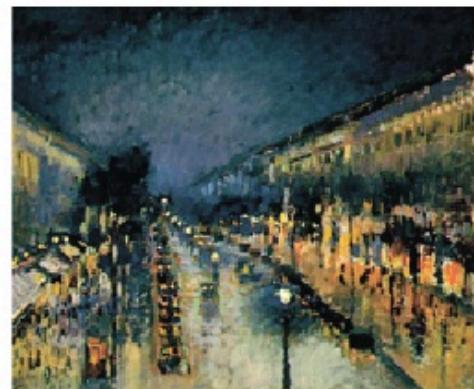

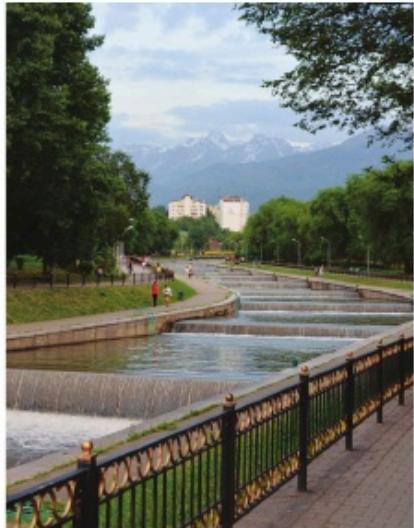
Рәңлири һәрхил икки-үч нәрсә тәйярланалар. Мәсилән, тоқ сериқ апельсин, қызыл қериндаш билән китап вә кек шар. Уларниң рәңгини күндүзи, кәчкүрунлуги вә күн патқанда күзитиңлар. Уларниң рәңги қайси мәзгилдә қениң көрүниду? Қайси чағда қениңлигини йоқитиду? Хуласиләңлар.

Француз рәссами Камиль Писсаррониң Париждики Монмартр

бульварини тәсвирлигөн қурулмиси охшаш үч әсәрини көрүватисиләр. Амма бу өмгөк-ләрниң һәрқайсиси һәртүрлүк тәсир бериду вә рәң уйғулугиму хилму-хил. Рәссам қандақ тәвлүк мәзгилини вә қандақ һава райи надисисини тәсвирлигөнлигини ениқлаңлар.

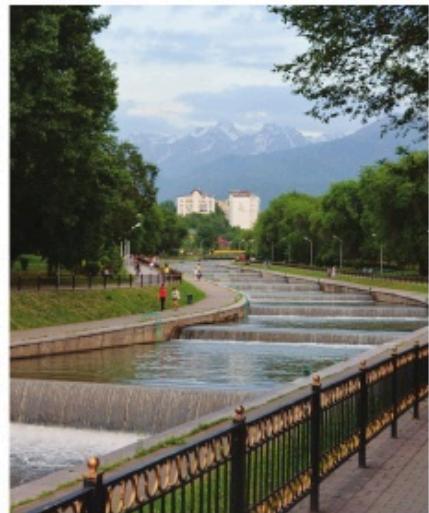

Мону фоторәсимләрдин шәһәр мәнзирисини көруватисиләр. Бу – Алмутидики нәйийләрниң бири. Диңгәт билән қарап, униңда қандақ тәвлүк мәзгили әкс етилгәнлигини ениңлаңлар.

Бир тәбиәт мәнзирисини тәвлүкниң һәр мәзгилидә бирнәч-чә қетим рәсимгә тартиңлар. Уларни альбомиңларга чаплап, рәң үйғунлуғиниң чүшириш вақтиға қарап қандақ езгиридиғанлигини тәһлил қилиңлар. Йәрбір фоторәсимниң астиға лайиқ յезик қалдуруңлар.

?!
?

Қениң вә қениң әмәс рәңләр арқылың һеминиң рәсиминың сизишқа болидиганлиғини ядиңларға чушириңлар.

Құн угисидин чиққандын кейин, һәрсиләр қениң очуқ рәңгө кириду. Қөләңгидә һәрсиләрниң рәңги қениң әмәс қоюқ түскө алмишиду.

Таң сәһәрдә, құн угисидин техи чиқмиғанда, әтрап йоруқ болғини билән, һәммә һәрсиләр қениң әмәс һава рәңгө бойилиду.

Кәчкә қәдәр, құн петишиниң алдида, йоруқму азийиду, рәңләр қениң түсини йоқитип, гугум чүшүп, соғ түскө алмишишқа башлайду.

Кечиси рәңләр түсиниң мутләк йоқитип, әтрапи-мизда пәкәт қоюқ қара түстикі рәңләрла қалиду.

Демәк, тәвлүк мәзгили билән һава райиниң һәрхил шаралытыда нәрсениң рәңги өзгеририданлиғыға көзүмиз йәтти. Һава райи очуқ күни нәрсиләрниң рәңги хелә қениң болиду. Булутлук күни, күн угисидин техи чик-миғанда яки күн петишниң алдида, нәрсиләр өзиниң қениңлигини йоқитиду. Өзәңларму байқиған болсаңлар керәк, нәрсиләрниң бойиги уларға чүшкән йоруқниң мөлчәригө қарап өзгериду.

1. Мону үч жигиндиниң қайсисиға йорук көп чүшкән? Жағавиңларни чүшәндүрүңлар.
2. Нәрбір рәң уйғунлуғини тәрипләңлар.

Әгәр силәр очуқ, рошән рәсимни халисаңлар, күн очуқ чағда чүшириш керәк. Булутлук күни бояқтарниң һәммиси тутулуп, еник көрүнмәйдү.

1. Мону иккى фоторәсимиңиң қандақ һава райида чүширилгендеги көзүмдөйлөнілгендердің арасынан таңдаңыз.
2. Уларниң рәңгини тәрипләңлар.

ИМПРЕССИОНИСТ-РƏССАМЛАР СИЗҒАН ТӘБИӘТ КӨРҮНҮШЛИРИ

Қедимда рəссамлар тəбиəт көрүнүшини ишханилардила сизған. 19-əсирниң ахирида Француз рəссамлири очуқ тəбиəт қойнида олтирип, пейзаж сизишқа башлиди. Рəсим сизишниң бу тури «plenэр» дəп аталди. Тəбиəтни беваситə күзитип, рəңлəрниң алайыдə йəрлирини кəрсəткəн ھалда, рəссамлар өз əмгəклиридə өзгичə тəсирчанлиққа, үеңиликқа еришти. Рəссамлар рəңлəр билəн түслəрниң моллигини, түс билəн йоруқниң өзгиришини, шундақла өзлириниң алған тəсиратини əкс əттүрүшкə тиришти.

?!
?

74-бəттики рəсимлəрдə рəссам шəhəрниң бир булуцини hərхил тəвлүк мəзгилидə қандақ тəсвиrliginiң dиккət қилиңлар. Рəссам шəhər mənziirisini pat-pat күзитип, hərхил тəвлүк мəзгилини тəсвиrlimisə, dəl moшундақ тəсirlik rəsim сизаттımı? Жəаваviңларни dəlliллəңлəр.

Рəссамларниң өзлиригə импрессионистлар дəп нам берилгəн тунжə кəргəзмиси 1874-жили Париж шəhiридə əttti. Кərəmənlərniң kəpciliigi кərgəzmigə өзлирини сənъəтниң үеци үенинишини бəрпа қılғучилар биз, дəп несплайдиган «мənsəppərəslər билən nadanlarға» күлүш учүнла келətti. Гезитлəрда мақалилар елан қилинди. Тənкитчилəрniң бири Клод Монениң кərgəzmigə қоюлган əмгəклириниң ичидики «Күнниң чиқиши. Тəсир» картинының намиға бағлиқ рəссамларға импрессионистлар дəп нам қойди (француз-чə – импрəссion «тəсир» дегəн мəнани билдүриду). Шуниндин башлап тəсвирий сənъəттиki үеци усулга əмəл қılған рəссамларниң həmmisi шундақ атилидиган болди.

K. Моне.
Күнниң чиқиши. Тəсир

Импрессионистлар очук асман астида рәсим сизди.

Шуңа улар һәрхил нәрсиләрни – қолчедир бәкитидиган сап, бояшқа бегишланған мәхсус қута қатарлықларни ойлап тапти. Андин кейин металл қачидики бояқлар пәйда болди. Клод Моне аддий қолвақтингин ишхана ясавалди. Уни рәссам Эдуард Монениң рәсимидин көрәләй силәр.

Э. Мане. Клод Монениң қолвақ-устиханиси

Вақитниң өтүши билән, көрәрмәнләр импрессионистларниң өмгигиге мунасип баһа бәрди. Импрессионистларниң сәнъитини баһалашни билидиганлар уларниң өсәрлирини йоруқ билән рәндін токұлған живопись дәп атиди. Бу импрессионистлар сәнъитиниң мәзмуни билән аланидилиги-ни дәл билдүридиган ениқлима еди.

К. Писсарро. Баһардыки сәхәр

Қошумчә мәнбәләрдин импрессионист рәссамларниң өсәрлирини издәп тепицлар. Уларга диққәт билән қараңдар. Рәссамларниң йоруқ билән рәң түслирини қандаң бәргенлигиге көңүл бөлүңдар. Савақдашлириңдар билән ортақлишиңдар.

АСМА ПЕҚИРГУЧ ЯСАЙМИЗ

Әгәр көз алдиңларға тәбиәт һадисилириниң бир мәзгил өзгөргинини көлтүргүңлар көлсө, асма пеқиргуч ясап көрүңлар. Униң үчүн һөртүрлүк тәвлүк вақти билән һава райи, жил пәсиллиридики тәбиәт һадисиси тәсвиirlәнгән фоторәсимләрни пайдилиналайсиләр.

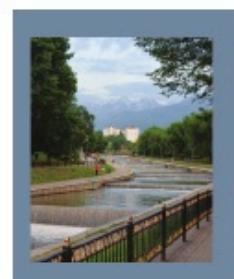
Силәргө һәрхил тәвлүк мәзгили, һава райи вә хилму-хил тәбиәт һадисиси тәсвиirlәнгән фоторәсимләр яки өзәңлар салған рәсім, йә болмиса рәссамлар әсәрлириниң репродукцияси, рәңлик картон вараклири, қайча, йелим, бегиз илидиган жип яки бағ, тәбиий вә сұнъий материаллар керәк.

Ишниң тәртиви

1. 5–6 адәмдин топқа бөлуңүңлар. Топ ичиңде ишни бөлүвеңдер. Бири рәсім билән фоторәсимләрни таллайду, йәнә бирлири рәсимләрни чаплайду, кейинкилири безəш үчүн, ушшак бөләкләрни қийиду.

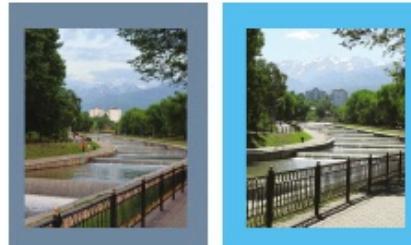

2. Өткөн дәристә сизған рәсимиңларни тәйярлап қоюңлар. Фоторәсимләрниму пайдилинишқа болиду. Өлчими билән шәкли охшаш ишларни таллиған дурус.

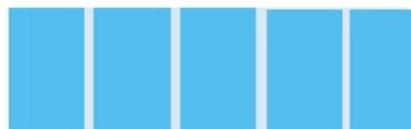

3. Рәсимләрниң өлчимигө мувапиқ қелин картон тәйярлаңлар. Картонниң өлчими рәсимдин 2 см ошуқ болуши керәк.

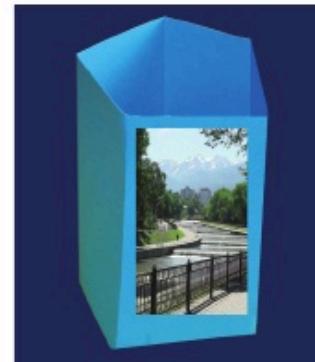
4. Нәрбір картон варигиға рәсим яки фоторәсимниң бириңи чаплаңлар. Қәғәз варақлири бир түслүк яки рәсим рәңгиге бағылқ болуши мүмкін. Чаплиған рәсимиңдерниң өтрапиға ямғур тамчилорини, қар учқунини, булут билән күнни чаплалайсиләр яки уларниң рәсимиңи сизалайсиләр.

5. Безәлгән қәғәз варақлирини тәртиви билән орунлаштуруңлардә, бир қатарға қоюңлар. Уларниң жуқарқи вә төвәнки бөлигини түзләңлар. Күл рәң қәғәздин картонниң узунлуғидәк көңлиги 3 см қәғәз тилимчисини қийивелип, рәсимиңдикідәк варақниң жуқарқи тәрипиге чаплаңлар.

6. Қәғәз варигини авайлас өрүңлар. Қәғәзләрниң бириккөн йериини, андин кейин иккі тәрипини пүклөңлар. Шу чаңда монуниңға охшаш көп қирлиқ шәкил чиқиду.

7. Көп қирлиқ қәғәзниң жуқарқи тәрипи билән иккі тәрипидин бирдәк арилиқ қалдуруп, қериндаш билән бәлгү қоюңлардә, чоңлардин бегиз билән тешип беришни сораңлар.

8. Жипниң өлчимини бирдәк қийивелиңлар. Уни төшүктин өткүзүп, учини түгүңлар. Жипларниң учини тәкшиләп, һәм мисини биллә түгүңлар. Мана, буюм тәйяр болди. Уни йекинлириңларға соға қилишқа яки бөлмини безәшкә болиду.

20–21

ҺӘРХИЛ ЖАНРДИКИ ТӘБИӨТ НАДИСИЛИРИНИҢ ҚӨРҮНҮШИ

Рәссамлар тәбиәт һадисилирини пәкөт пейзаж жанридила тәсвирлимәйдү. Силәр һәрхил жанрларни билисиләр. Өзәңлар билидиган жанр түрлирини ядицларға чүширип, уларни атаңлар. Тәбиәт һадисилирини йәнә қандақ жанрда тәсвирләшкә болидиганлиги тогрилиқ ойлининдер.

A. Крымов.
Баһар ямгуридин кейин

?!
?

1. Мону тәбиәт һадисиси қандақ атилиду? 2. У қандақ мәзгилгө хас?
3. Насан-һүсән асманда қандақ тәбиәт һадисисидин кейин пәйда болиду? 4. Бу өсәрни қайси жанрга ятқузисиләр?

O. Реноар. Қолчедирлар

?!
?

1. Парижлик гөзәлләр қолчедирларни немишкә тутувалған?
2. Рәсимниң рәң үйғунлуғы қандақ?
3. У қайси жанрга ятиду?

O. Косон. Құшлар

1. Япон рәссами Охара Косон қандақ тәсвирий васитиләр билән ишлигәнлигигө диққет қилиндер. Уларни атаңлар.
2. У қандақ тәбиәт һадисисини тәсвирлигенді?
3. Бу өсәрни қайси жанрга ятқузушқа болиду?

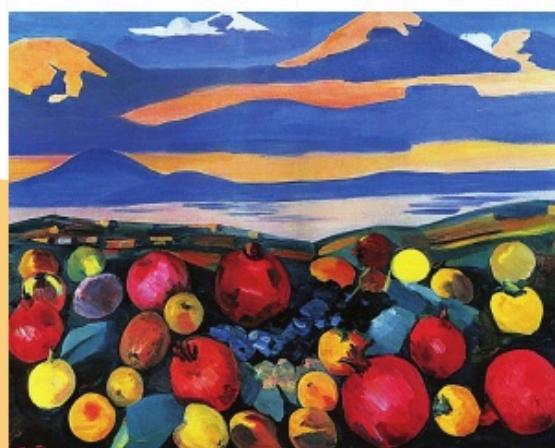
Силәр тәбиәт надисилирини һәрхил йоллар билән тәсвирләшкә болидиганлигига көз йәткүзгән болсаңлар керәк. Мәсилән, Қ. Қожықовниң «Һосул оргифи» рәсимиидә күзлүк һосул жиғиши пәтидики тәбиәт надисиси әкс етилгән. Әсәргә дикәт билән қараңлар. Картинидики адәмләр немә қиливатиду? Рәссам иккى жанрни қандақ бириктүргән?

Қ. Қожықов. Һосул оргифи

Рәссам М. Сарьянниң картинаси «Еревандики күз пәсли» дәп атилиду. Уни Қ. Қожықовниң әмгиги билән селиштуруңлар. Дикәт билән қараңлар. Бу әмгәктиму иккى бирдәк жанр «йошурунган». Уларни тепиңлар. Нәр иккى картинида бир тәбиәт надисиси көрситилгән дәп ейтишқа боламду? Қайси картина қизигирақ көрүниду? Жұававиңларни чүшәндүрүңлар.

М. Сарьян. Еревандики күз пәсли

ТӘБИӘТ НАДИСИСИНИ ТӘСВИРЛӘЙМИЗ

Ишиң тәртиви

1. Қандақ тәбиәт һадисисини тәсвирләйдиган-лиғицларни йешивелиңлар. Тәбиәт һадисисини тәсвирләйдиган жанрни таллаңлар. У пейзаж, портрет, натюрморт (мәсилән, күзлүк йопурмақлар фонидики портрет яки натюрморт), турмуш-мәишәт жанри яки анималистлик жанр болуши мүмкін.

2. Композиция ясаш давамида қандақ материалларни (акварель, гуашь бояқлири, фломастер, рәңлик қериндешлар, пастель) билән усулни (арылаш усул яки монотипия, аппликация) таллайдигиниңларни ойлинин්лар.

3. Ясайдиган ишиңларниң композицияси тогрилиқ ойлинин්лар. Униң шәкли билән өлчимини ениқлавелиңлар.

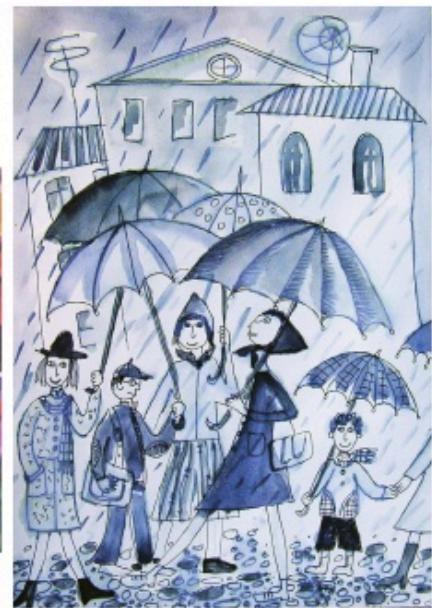
4. Ишиңларға мұвапик келидиган рәң үйғунлуғини таллаңлар. Өзәңлар билидиган рәң алайтиликлирини ядиделарға чүшириңлар.

БАЛИЛАР СИЗГАН РӘСИМЛӘР

1. Балилар сизған рәсимләргә қараңлар. Улар қандақ тәбиәт надисисини тәсвирилгән? Тепиңлар.
2. Балилар қандақ материаллар билән ишлігән?
3. Бу ишларни қайси жанрға ятқузушқа болиду? 4. Қандақ тәбиәт надисисини вә уни қайси жанрда тәсвирилгүңлар келиду?

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Өзәңлар билидиган тәбиәт нағисилири тоғрилиқ сөзләп беріңлар.

2. Бәзибир тәбиәт нағисилири жил пәсиллиригә бағлиқму?

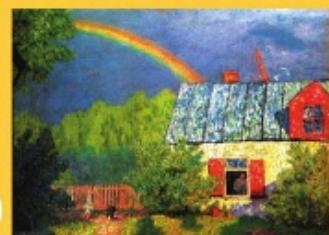
3. Импрессионист-рәссамлар тәсвирий сөнъеттә қандақ йецилиқ яратти?

4. Рәссамлар тәбиәт нағисини қандақ жанрда тәсвирләләйду?

1. Рәң тәвлүк мәзгили билән һава райига бағлиқ қандақ өзгириду?

2. Һәртүрлүк йорук пәтидә чүшәргән рәсимиңлар тоғрилиқ сөзләп беріңлар.

3. Тәбиәт нағисини қайси жанрда тәсвирлигүңлар келиду?

4. Силәргә үгәнгәнлириңлар ярдәмләштиму?

ИМПРЕССИОНИСТ-РӘССАМЛАР
ПЛЕНЭР

6. ӘТРАП МУҢИТНИ ҚОҒДАШ

Бу бөләктин:

- бәлгү символлирини;
- һәртүрлүк шрифтларни

ЯДИНЛАРФА ЧУШИРИСИЛӘР;

- плакат сизиш сәнъити тоғрилик;
- эскиз арқилиқ рәсим сизиш йоллирини

БИЛИСИЛӘР;

- экологиялык плакат сизишни;
- китап ясиганда символларни (объект, бәлгү) пайдилинишни;
- йеци аталғуларни қазақ, уйгур, рус вә инглиз тиллирида тогра тәләппуз қилишни

ҮГИНИСИЛӘР.

әрап мұнит
қоршаган орта
окружающая среда
environment

22–23

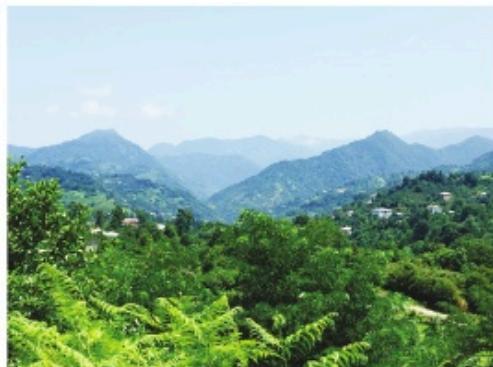
ТӘБИӘТ – БИЗНИЦ ӨЙУМИЗ

Бизниң сөйяримиз тайыншылар. Пәкәт йәрділа наятлиқ бар. Униңда көплигөн наятлиқ егилири яшайды. Ушақ бактериядин башлап, жирик кит, пил охшаш наиванлар маканлайды. Шундақла һөрхил өсүмлүктөр бар. Униң тәбиити, наиванат алими билән өсүмлүклиригө қарап, һәйран қалысады.

?!
?

1. Жанлық тәбиет тогрилиқ немә билисиләр?
2. Силәр яшайдыған өлкениң тәбиити қандак?
3. Униң тәбиити билән наиванлири тогрилиқ сөзләп беріңдер.

Әгәр инсанийәт әтрап мұнитқа ғәмхорлук қилип, мәніршәпқәт билән қарашни үгөнмисә, төвәндикидәк тәбиәт мәнзирисигә гувачи болимиз.

Мону фоторәсимләргә қарап, адәм тәбиәтни аяшни билмисә, у қандақ һалға чүшүп қалидиганлиги тоғрилик ихчам hekайә түзүңлар.

ӘТРАП МУҢИТҚА ХОВУП ТҮГҮЛМАҚТА!

?!
?

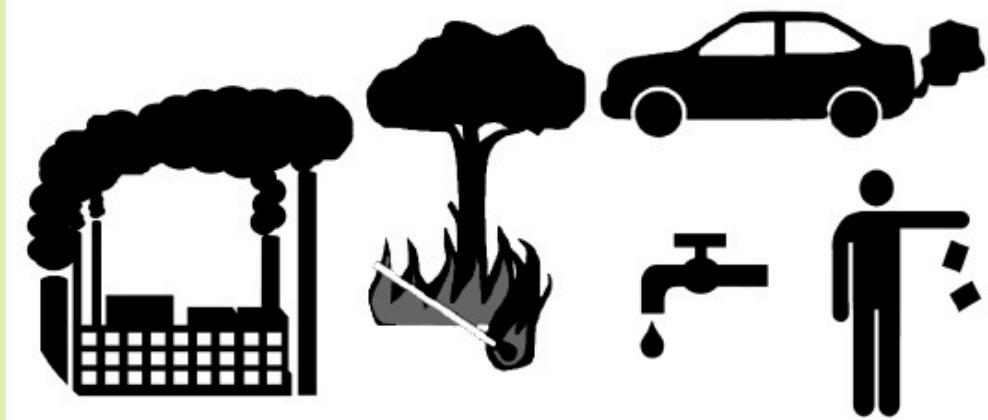
1. Әтрап муңит дегинимизниң немә екәнлигини ядиңларға чүшириңлар.
2. Бу уқумға немә ятидиганлигини ейтеп беріңлар.

Назирқи заманда көп нәрсилөр өзгөрді. Бурун адемлөр пиядө маңса, әнді йеқилғу билән мацидиган автоулақ, поезд, учақ, кемини пайдилиниду. Йеқилғу һава билән суни, йәрни паскинилаштуриду. Заводлар билән фабрикилар һәртүрлүк қурал-ұскунә, жиһаз, кийим-кечәк чиқириду. Уларму әтрап муңитқа зиян кәлтүриду. Нәтижидә адем паскина һавани жутуп, булғанған суни ичиду. Мевә-чевилөр билән көктатлар булғанған, үнүмсиз йәрлөрдә өстүрүлиду.

Йәр йүзидики экологиялық әһвал күндин-күнгө начарлашмақта. Алимлар униң алдини елиш үчүн, экологиялық таза йеқилғу билән улақ түрлирини, альтернатив энергия мәнбәлирини издөп, йәр байлигини дурус пайдилиниш йоллирини қараштурмақта.

?!
?

1. Йәр йүзидә йәнә қандақ экологиялық хәтөр туғулуватиду?
2. Силөр дуниятонуш дәрисидин әтрап муңитқа туғулған ховуп түрлири тоғрилиқ немилөрни оқудуңлар?
3. Әтрап муңитқа ховуп туғдуридиган бәлгүлөрни көрүватисилөр. Уларни тепип көрүңлар.

Өткөн жили «Яхшидин үгөн, ямандин жиркөн» қатлима китавини қандақ ясигиниңларни ядиңларға чүшириңлар. Силәр у китапни өтрап муһитқа туғулған ховуп билән тәбиәтни қоғдаш мисаллири арқылың толуқтура лайсыләр яки өзәңлар йеңи китап ясанлар.

Силәргә рәңлик вә қара фломастерлар, рәсим сизидиган ақ қәғәз, өткөн жили ясиган қатлима китап яки рәңлик қелин қәғәз, қайча, йелим керәк.

Ишниң тәртиви

1. Өлчими 10×10 см қәғәз вараклирини тәйярлаңлар. Уларға рәсим сизисиләр.
2. Өтрап муһитқа тоғра вә натоғра мұнасиветни көрситидиган рәсимләрни ойлап тепиңлар. Ениң рәсимлирини әмәс, бәлгү-нишан көрүнүшидә тәсвирләшкә болиду.
3. Рәсимләрни новәтму-новәт чаплаңлар.
4. Төвәнгө яки тәтүр тәрипигә рәсимасты сөзләрни йе-зип, өзәңларниң өтрап муһитқа болған мұнасивитиңларни билдүрүңлар.

Тәбиәтни биллә қоғдайли

Ахирки 500 жилда йәр йүзидин наиванлар билән өсүмлүккләрниң көплеген түри йоқилип кәтти. Униңға адәмниң егилик паалийитиниң сәлбий тәсири билән экологиялык əһвалниң на-чарлиши сәвәп болмақта.

Адәмләрниң дикқитини мошу муһим мәсилигә қаритиш үчүн, Хәлиқара «Қизил китап» нәшир қилинди.

1. Қошумчә мәнбәләрдин «Қизил китап» тоғрилиқ қошумчә мәлumatларни төпип оқуңлар. Униң варақлири немишкә рәңму-рәң?
2. Тәбиәтни қоғдашқа һәртүрлүк жәмийәтлик тәшкилаттар үн қошти. Уларниң ичидики әң жирик тәшкилат – Greenpeace (Йешил аләм). Мошу тәшкилатниң паалийити тоғрилиқ мәлumatларни төпип оқуңлар.

Іәрбір адәм өтрап муһитни қоғдаш өзидин башланма алидиганлигини чүшиниши тегиши.

Силәр немә қилалайсиләр? Дәрәқләрниң шахлирини сұндуруманылар. Құшларға йәмдан ясаңлар, наиванларға ғемхорлук қилиңлар, көчәт тикиңлар, орманда от қалиманылар, тәбиәткә чиққанда, өхлөт ташлиманылар. Булар силәрниң қолуңлардин келиудү.

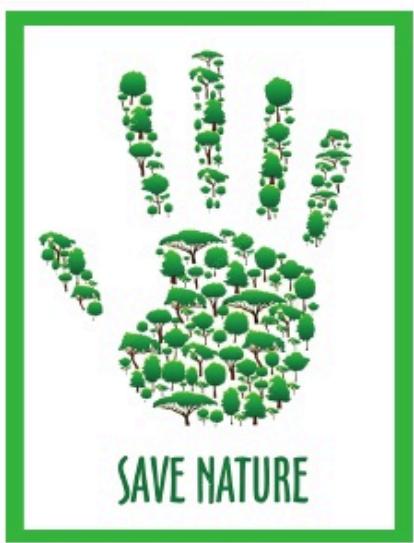
Шуниң билән биллә бояқ, пәлкүч биләнму өтрап муһитқа болған мұнасивитиңларни билдүрүп, сизған рәсимиңлар билән плакатлириңлар арқылы адәмләрни тәбиәтни аспар, қоғдашқа чақыралайсиләр. Буму зор әмгәк.

24–26

ПЛАКАТ ДЕГИНИМИЗ НЕМӘ?

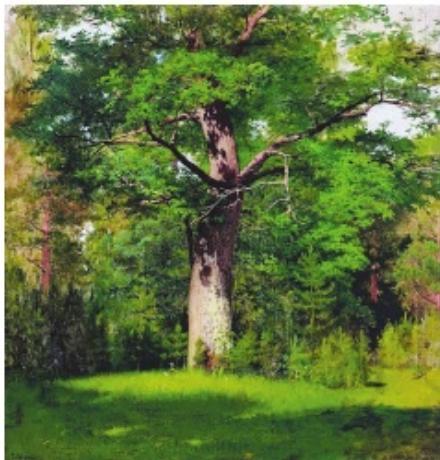
Рәссамлар өтрап мұнитни қоғдашқа өз тәһисини қошиду. Улар экологиялық мәсилиләргө, тәбиәтниң һәммимизниң ортақ өйи екәнлигигө, шуңа уни һимайә қилиш лазимлигиге адәмләрниң диққитини жәлип қилиду. Інде жили һәрхил мәмлекәтләрдә экологиялық плакатлар конкурси өтиду. Яш рәссамларму плакат сизип, өтрап мұнитни қоғдаш мәсилисигө үн қошиду.

Плакат – графикиниң бир түри. Униңда рәсім билөн мәтін көрүнүши әкс етилидү. Мәсилән, экологиялық плакатлар тәбиәтни қоғдашқа үндәйдү.

Сизидиған плакатиңлар чирайлиқ болуш үчүн, бәзибир усулларни билиш керек. Плакатта өң муһим нәрсени тәсвирләп, ушшақ-чүшәклөрни көрсөтмәй, елип ташлашқыму болиду.

Мәсилән, өгөр график-рәссам дәрәқниң рәсимиини сизса, у дәрәқниң шәкли билән сизиқлириға көңүл бөлиду, ушшақ бөләклирини: қовзигини, инчикә шахлирини, йопурмигини сизалайду. Мундақ рәсимгө қарап, дәрәқниң түрини ениқлаш тәс өмәс.

И. Левитан. Дуб

А. Саврасов. Дуб

Живописьчи рәссам дәрәқниң рәңги билән униңға чүшкән йоруқни тәтқиқ қилип, бояқ рәңгини таллайду, йүзлигән бояқ түслирини пайдилинип, рәң арқилиқ шәкилни, кәйпиятни тәсвирләйду.

Өгөр рәссам дәрәқләрни қоғдаш мәхситидики плакат сизса, у чағда мәлум бир дәрәқниң рәсимиини сизиш шәрт өмәс. У дәрәқниң эскизини сизип, артуқ нәрсиләрни елип ташлап, асанлаштуруп, өң муһим нәрсени көрситиду. Рәссамлар плакат сизғанда, рәңсиз түслөрни пайдилиниду.

Символ (бөлгү, рәмз) дегинимиз немә? З-синипта сизған бәлгүләрни ядиңларға чүшириңлар. Ү плакат сизғанда керек болиду.

Тәбиәттиki гүл, дәрәқ, наиванларниң бирини таллаңлар. Уларни диккәт билән күзитиңлар. Униң сиртқи көрүнүши-дикки әң асаслық нәрсени ениңлаңлар. Артуқ нәрсиләрни елип ташлап, рәсимины сизип көрүңлар. Сизған рәсимиңларға қарап, немини сизғанлығыңларни тепишиңқа боламду? Хуласиләңлар.

Мону рәсимләргә қараңлар. Рәссам дәрәқниң шәклини имканқәдәр асанлитип, асасий бөләкләрни: голи билән шахлирини, йопурмақлиринила қалдурған. Әлвәттә, силәр униң дәрәқ екәнлигини билисиләр, лекин қайси дәрәқ тури екәнлигини тапалмайсиләр. Бәзиде плакат сизғанда, ениңлиқ анчә муһим өмәс.

«ӘТРАП МУҢИТНИ ҚОҒДАШ» МАВЗУСИФА ПЛАКАТ СИЗИМИЗ

Қандақ плакат сизидигиниңлар тоғрилиқ ойлиниңлар. Плакатта немини көрсөткүңлар келиду? Немини қоғдайсиләр? Адәмләрни немидин сақлиғуңлар келиду?

Плакатқа немини сизидигиниңларни йешиңлар. У нағынлар билән өсүмлүклөр, йәр йүзи, заводтики ис чиққан трубилар, машина вә б. болуши мүмкін. Плакатни қандақ усул билән сизисиләр?

Силәргә A1 яки A2 форматлық ақ вә рәңлик қәғәз, гуашь бояқлири, қайча, йелим керәк. Шундақла фоторәсимләрни, кона журналлардикى сүрәтләрниң репродукциялирини пайдилиналайсиләр. Йәрқандақ буюмниң басма-тамғиси лазим.

Плакат бойиғиниң рәңгиге әһмийәт бериндер. Рәңсиз түслөр билән ишлігөн тогра екәнлигини ядинлардин чиқармаңлар. Хиял-фантазияләрни ишлитип, алайында буюм ясаңлар.

Авал рәңлик қәғәздин чәмбәр қийивелип, униңға Йәр шариниң рәсимиини чаплайсиләр. Андин кейин әтрапиға алиқанниң изини чүширисиләр. Шу чаңда дәрәқниму, әгәр сериқ рәңни қоллансаңлар, күнниму ясалайсиләр. Рәңлик чәмбәрни қелин қәғәзгә чапладап, дәрәқниң ғолини йелимлаңлар. Плакат тәйяр!

Плакатқа мәтін тәйярлаңладар. У қысқа вә көркем болуши керек. Інди шрифтігімү сәп селиңлар. Мәтінни рәсім билөн уйғунлаштуруш йоллири тоғрилиқ ойлиниңлар. Улар бир-биригө тосалғу болмаслиғи лазим.

Өз идеяларни тәқлип қилип, композиция ойлап тапсаңлар, техиму яхши.

Плакатни ясап болғандын кейин, мектептә экологиялық плакаттарниң көрүгіни (конкурсini) өткүзәләйсиләр. Өзәңлар туридиган йәрниң экологиялық мәсилиирини, уни қоғдаш үчүн немә қылалайдығиниңлар тоғрилиқ сөзләп беріңлар.

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Өтрап мұнит дегинимиз немә?

2. Өтрап мұнитқа зиян көлтүри-
діған факторларни атаңдар.

3. Іазир өтрап мұнитни қоғдаш
немишкә мұним
мәсилә болуватиду?

4. Қазақстанниң «Кизил китави»
тоғрилиқ немә билисиләр?

1. Рәссамлар өтрап мұнитни қоғдаш йолида
немиләрни қиливатиду?

2. Плакат ясаш сәнъити тоғрилиқ немиләрни
ейталайсиләр?

3. Өзәңлар ясиган плакат-
ниң идеяси тоғрилиқ сөзләп
бериңлар.

4. Өтрап мұнитқа мұнаси-
вәтлик йәнә қандак плакат
ясиган болаттиңлар?

ПЛАКАТ

РӘСИМНИ ЭСКИЗ АРҚИЛИҚ СИЗИШ

7. КАИНАТКА СӘЯНӘТ

Бу белектин:

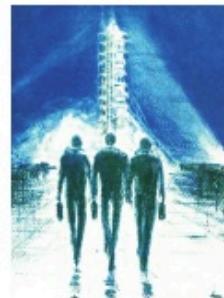
- нәқиш түрлирини

ЯДИНЛАРҒА ЧУШИРИСИЛӘР;

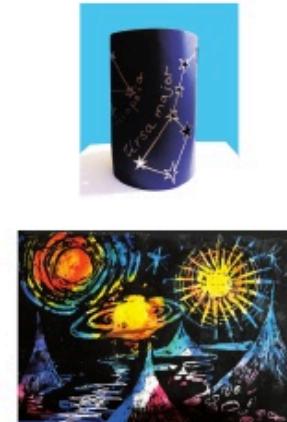
- кайнатчи-рәссамлар тогрилик;
- граттажниң немә екәнлигини

БИЛИСИЛӘР;

- «Юлтузлук асман» шамини ясашни;
- граттаж усули билән рәсим сизишни;
- йеңи аталғуларни қазақ, уйғур, рус вә инглиз тиллирида тогра тәләппуз қилишни

ҮТИНИСИЛӘР.

граттаж

граттаж

граттаж

scratchboard

ЮЛТУЗЛУҚ АСМАН

Наятида бир қетим болсому кечилик асмандикى юлтузларни көрмigен адем йоқ болса керек. Адем көктики сирлиқ дунияниң хупиясини билишкә хуштар болди. Шуңлашқа асман жисимлирини төткүк қилидиган **астрономлар** пэйда болди.

Силәр асман жисимлирига немә ятидиганлигини һөрхил мәнбәләрдин оқуп, билгән болсаңлар керек. Өзәңлар билидиган асман жисимлирини атаңлар.

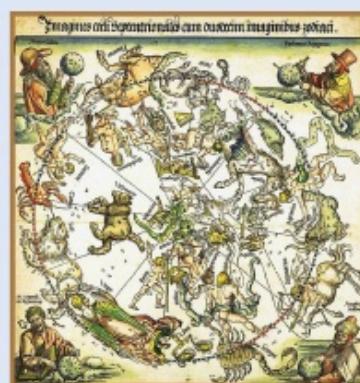
Юлтузлар қедимдин бери адемләрни қизиқтуруп көлмәктө. Бир-биригө йеқин орунлашқан юлтузлар топи қандақту бир һайванға охшитилип, шуниңға мувапиқ намға егө болған. Мәсилән: Аққу, Тошқан, Шир (арслан), Әждиңар. Көплигөн топ юлтузлар ривайәт қәһри-манлириниң исми билән аталған. Мәсилән: Геркулес, Персей, Андромеда. Адемләр географиялык хәритиләр вұжутқа көлмigен чаңда топ юлтузларға қарап йол тапқан, жил пәсиллирини ениқлап, егилигини режилигөн, тәхминмолжаларни қылған.

Б.ә.б. II әсирдә астроном Клавдия Птолемейниң тизимиға топюлтузларниң 48 нағы киргән, уларниң 47си бүгүнгічә йеткөн.

16-әсирдә атақтық немис рәссами А. Дюрер типографиялык усул билән бесилған тарихтика дәсләпки асман юлтузиниң хәритисини сизди. Қедимий грек астрономи Птолемей бәлгүләп кәткән топюлтузларни Дюрер яғачқа оюп ясиган рәсимвләр билән толуктурди. Шундақ қилип, у яғачтин ясалған рельефлиқ гравюриларниң көплигөн түрини вұжутқа кәлтүрди.

15-әсирдә яшиған оттураазиялық алым, астроном Улукбек асман алиминиң юлтузлуқ каталогини түзуп чиқти.

Қошумчө мәнбәләрдин Йәттәқарақчи юлтузи тогрилиқ мәлumat издәңлар. Төмүрқозук дегән немә? Униңда юлтузлар қандақ орунлашқан? Кечиси Йәттәқарақчини күзитиңлар. Башқиму топпюлтузлар тогрилиқ мәлumatларни төпип оқуңлар.

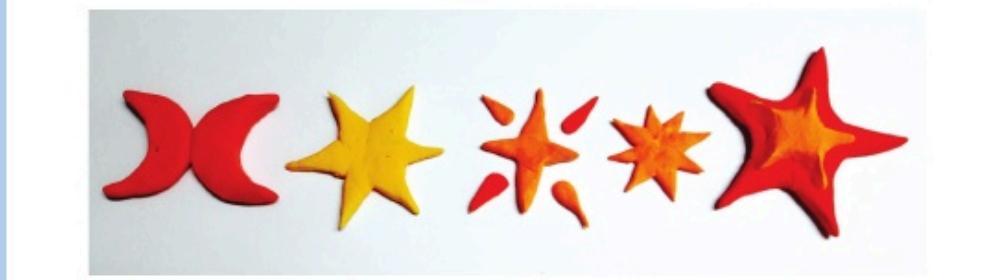
Асман чирақлириниң тәсвири хәлиқ һүнәрвәнчилигидimu қоллинилиду. Қазақ хәлқиниң һүнәрвәнчилигидә юлтuz, ай, күнни тәсвиrlәйдиган асман жисимлириға охшаш нәқишлиләр пат-пат учришиду.

1. Қандақ нәқиш түрлирини билидиғиниңларни ядиңларға чүшириңлар.
2. Юлтuz, күн, ай охшаш миллий ойма-нәқишлиләрни атаңлар.
3. Қазақ устилириниң қолидин чиққан буюмларға диққет қилип, асман жисимлирини билдүридиган нәқишлиләрни төпинлар.

Өзәңлар юлтuzға охшайдиган бәлгүләрни ойлап төпип, уларни мом гилдин мусунләңлар яки фольгаға рәсимиини сизип, қийивелиңлар. Улар алдиңларда ясайдыған ишиңларға керек болиду.

«ЮЛТУЗЛУҚ АСМАН» ШАМИНИ ЯСАЙМИЗ

Ата-анаңлар яки достуңлар билән кечидә йоруқ беридиган шам ясап көрүңлар.

Силәргө қара, қоюқ көк, қоюқ бенәпшә рәңдик қелин қәгәз, мом гил, алтун яки күмүч түслүк фольга, аддий қериндаш, қайча, йелим, шам көрәк.

Ишниң тәртиви

1. Қошумчә мәнбәләрдин топюлтузлук асман хәритисини издәңлар. Өзәңларға яқын бир-икки топюлтузни таллаңлар. Уни очуқ рәңдики қериндаш билән күл рәң қәгәзгә асасий топюлтузларниң рәсимиини сизиңлар.

2. Чоңлардин һәрбир юлтузниң оттурисини бегиз билән тешип беришни сораңлар. Андин кейин кичик өткүр қайча билән юлтузларни қийивелиңлар. Әгәр қийишта қийналсаңлар, чоңлардин ярдәм сораңлар.

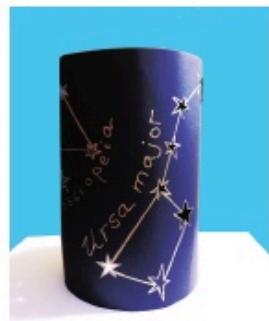
3. Алтун яки күмүч түслүк фломастер билән юлтузларниң жүйигини айландуруп сизип, уларни тик сизиңлар билән бағлаштуруңлар.

4. Чираильиқ йезиш үлгисини ойлап төпиңлар. Топюлтузниң намини йезиңлар. Хәритидә топюлтузларниң нами латин тилида йезилиду, шуларни көчиривалсаңларму болиду.

5. Қәгәзни айландуруп ораңлардә, икки тәрипини бирбиригә чаплаңлар. Шу чаңда мундақ цилиндр чиқиду.

?!
?

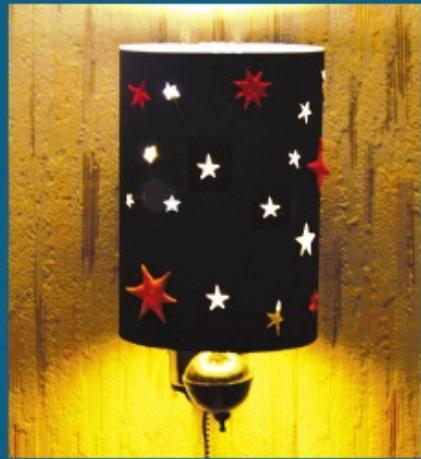
1. Көлөммлик геометриялык шәкилләрниң умумий намини ядицларға чүширицлар.
2. Улар йейик шәкилләрдин немиси билән пәриқлиниду?
3. Бирнәччә геометриялык шәкилни атаңлар.

6. Тәйяр цилиндрға мом гилдин яки фольгадин ясалған юлтузларни чаплаңлар. Ариси шалаң болсун. Болмиса, топюлтузлар көрүнмәй қалиду.

7. Цилиндрниң ичиғе шамни орунлаштуруңлар. Өнді яндуруп көрүңлар. Қараңлара, тұндә пақириған юлтузлук асманға охшайду.

8. Белмидики чирақни өчириңлар. Һәқиқәтән чирайлыққу. Өзәнлар ясиған юлтузлар белмәңларға йорук бериватиду. Сехирлик аләмни арман қилип, кайнатқа сәяһет қилғуңлар көлсә, юлтузлук шамни йеқип, өзәңларни батур кайнатчи сүпитетидә һис қиласайылайлар. Йәнә бир шам ясап, әң ьеқин достуңларға соға қилиңлар.

29–30

КАИНАТЧИ-РӨССАМЛАР

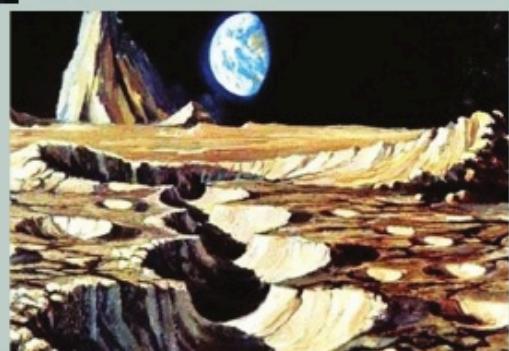
1. Каинатқа учқан тунжға космонавт ким?
2. Дәслөпки қазақ космонавттары атаңдар.
3. Қазақ кайнатчилариңиң йөнә кимләрни билисиләр?

Адәмниң тунжға қетим кайнатқа учқан вақтидин бери 50 жылдин ошук үақыт өтти. Амма адәмләр кайнатни арзу қилишни давамлаштурувәрди. Язғучилар башқа сәйяриликлөр тоғрилиқ фонтастикисиңік вақиәләрни язса, алымлар йеци кайнат лайиһилирини көшип қилиду. Рәссамлар кайнатқа бегишланған өсәрләрни сизиду. Әң қизиғи, космонавтлар ичиidimu rəssamlar bar.

А. Леонов. Кайнат бошлуғига чиқиши

А. Леонов. Чоңкурлук

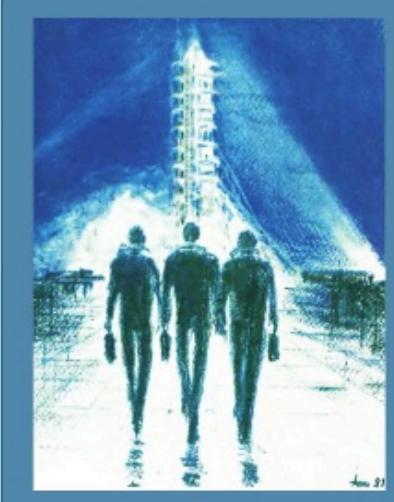
Кайнат бошлуғига дәслөпки чиққан космонавт Алексей Леонов болди. Кайнат мәнзирисиниң гөзөллигини тамашә қылған униң балилық дәвери ядига чұшүп, ихтиярсиз қолиға пәлкүч билән бояқтарни алған.

Учқуч-космонавт Владимир Жанибековму рәсим сизиш билән шуғулланған. Әлвәттә, униң өмгәклириниң асасий мавзуси кайнат болди.

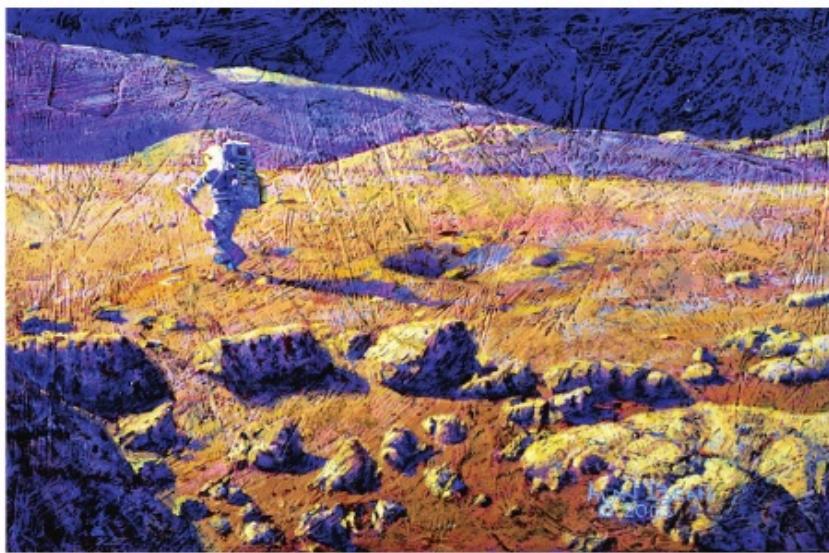
Өзәңларни түнжә қетим кайнатқа атланғиливатқан космонавтларниң орниға қоюп көрүңлар. Оюңларға әң биринчи немиләр келәтти? Немиләрни ядидларға чүширәттиңлар? Кайнатқа өзәңлар билән немини елип кетисиләр?

Ойлининп, қисқа һекайә түзүңлар.

V. Жәнибеков. Ишқа

Кайнатни беқіндурған америкилиқтарни астронавт дәп атайду. Алан Бин – Айға қәдәм ташлиған төртінчи астронавт. Уму кайнатниң рәсимиини сизиш билән шуғулланған.

A. Бин. Кайнат пейзажи

КОМПОЗИЦИЯДИКИ ТӘҢПУҢЛУҚ БИЛӘН ПҮТҮНЛҮК

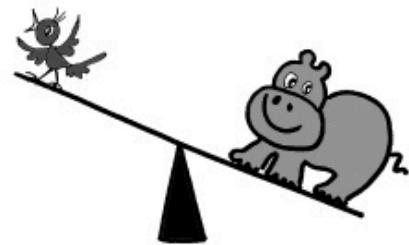
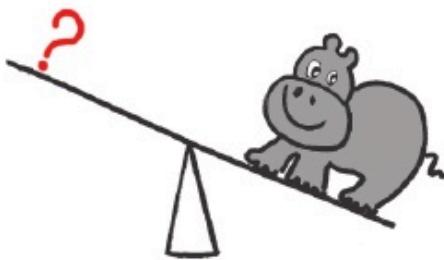
Силәр кайнатта болмисаңларму, кайнат тоғрилиқ китап оқуп, фильм көргөн болсаңлар керәк. У силәргө кайнат композициясини ясашқа ярдәмлишиду. Ясиган ишиңлар аләнидә көрүнүш үчүн, композицияни тәңләштүрүшни үгинишиңлар керәк.

Рәсим сизидиған қәғәз варигини тараза билән селиштурушқа болиду. Таразиниң икки бешидики салмақ тәң болған өһвалда, у тәңпүң һалитини сақлайды. Мошуниндин «тәңпүңлук» сөзи чиқиду. Өгөр силәр рәсимиңларни қәғәз варигиниң бир бөлигигө орунлаштуруп, иккинчи бөлигини бош қалдурсаңлар, рәсим тартымсиз болуп көрүниду.

Мону аргимчақлардикі (качели) тәңпүңлук бузулған. Силәрниң рәсимиңлардикі тәңпүңлук дәл мошундақ бузулushi мүмкін.

Сизған рәсимиңлар тәңпүң болуши үчүн, варигиндарниң икки йеримиңдикі рәсимни тәңләштүрүш керәк.

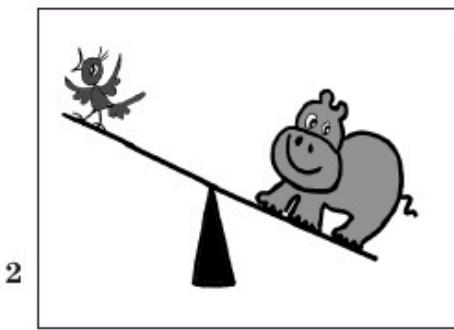
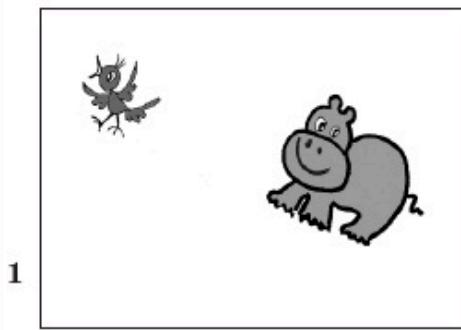

Лекин рәсим тараза әмес. Адәттиki таразида бегемотни тәңпүңлук һалеткә кәлтүрүш үчүн, мошундақ бегемот яки униң салмиғига баравәр башқа нәрсә керәк. Құшниму өзигө баравәр салмақ тәңләштүрәләйди.

Рәсимдә кичиккинә құшму зор бегемотни тәңпүң һалеткә кәлтүрәләйдекен.

Композиция пәкәт тәңпүңла әмәс, шундақла бирнәччә беләккә бөлүнмәй, туаш болуши керек, йәни бирнәччә беләккә бөлүнүп қалмаслиғи лазим.

Қараңлара, 1-рәсим тәңпүң һаләттә көрүниду, кичиккинә қүш соң begemotni тәңпүңлуқ һаләткә кәлтүрди. Лекин сүрәттә пүтүнлүк йоқ, у иккى беләккә бөлүнгән. 2-сүрәттиki аргимчақниң сизиги иккисини бириктүрүп, рәсим пүтүн көрүниду.

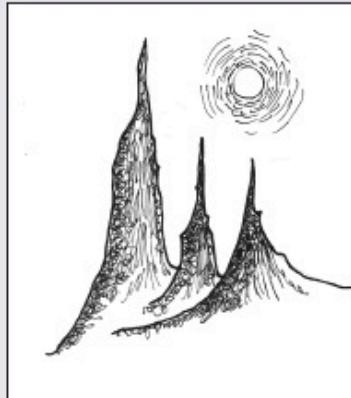

3-рәсимгә диққәт қиласы. Рәссам аргимчақни елип ташлап, тәбиәт мәнзирисини тәсвирилди. У қүшни оң тәрәпкә қаратқандын кейин, рәсим қизиқарлық көрүнди. Силәрму өз вариантиларни ойлап төпиндер.

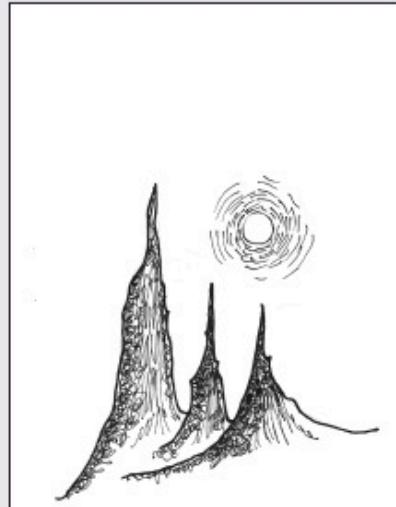
Композицияни тәңләштүримиз

Сизған рәсимиңлардикى нәрсиләр тәңпүң орунлашмиди дәйли. Мәсилән, кайнат пейзажида тағлар қәғәзниң жуқарқы булуциға селинипту, қәғәзниң йерими биринчи рәсимдикидәк бош қалды.

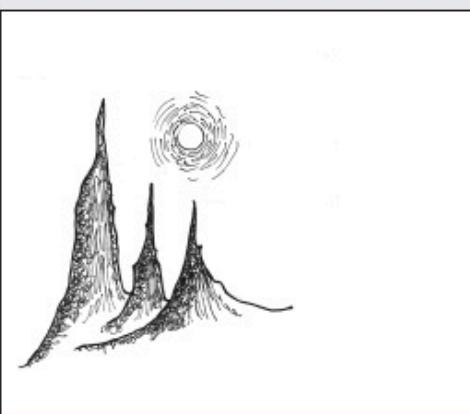
Иккىнчи рәсимдә тағлар қәғәзниң төвәнки бөлигигә селинип, жуқурида бош орун көп қалған.

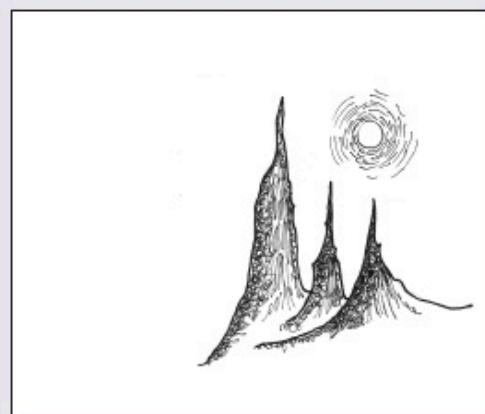
1

2

3

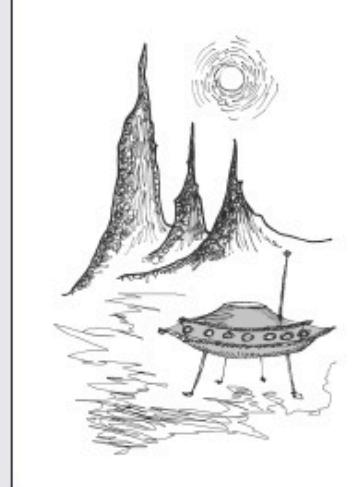
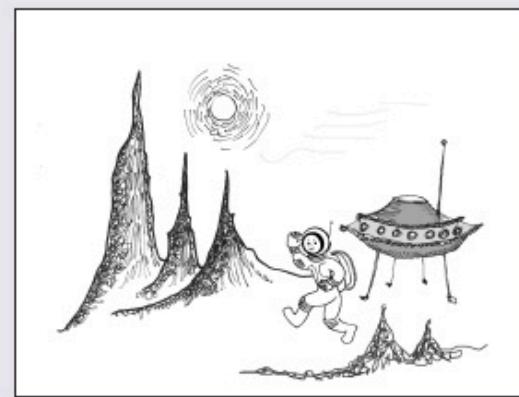

4

Рәсимиңларни житишқа яки өчиришкә алдиримаңлар. Әксиче, рәсимиңларни башқа нәрсиләр билән толуктуруп, тәңсизликни түзитишкә болиду.

Оюңлардикі рәсім сәл өзгіриши мүмкін, бирақ ясиган композицияләр қизиқарлық көруниду.

Мону композицияләргө рәссаңниң қандақ түзитиш киргүзгәнлигиге қараңлар. Дәрисликтә көрситилгән тәңсизлик композицияләргө өз вариантиңларни ойлап тепиңлар.

??

1. 3, 4-рәсимләрдә немишкә тәңпүңлук сақланмиған лигини чүшәндүрүңлар.
2. Мону композицияләрни тәңпүң дәп ейтишқа боламду? Рәссаңниң қарарини чүшәндүрүңлар.
3. У иккі композиция тәңпүң вә пүтүн болуши үчүн немә қилған?
4. Силәр қандақ йол тапқан болаттиңлар?

Тәңпүңлуғи йоқ композиция сизиңлар. Униңға диққәт билән қарап, өзәңлар баһалап, достуңларға көрситиңлар. Достуңлардин композициягә өзгіриш киргүзгүси келип, кәлмәйдиганлигини сораңлар. Униң җававидин кейин, композиция билән қайтидин ишләп, уни тәңпүң наләткә кәлтүрүңлар. Композициягә йәнә бир қетим қарап, достуңларға көрситиңлар. Толуктуруулған композиция утуқлуқ чиқти дәп ойламсиләр? Сорап көрүп, хуласиләңлар.

«КАИНАТҚА СӘЯНӨТ» КОМПОЗИЦИЯСИНИ ЯСАЙМИЗ

Өзәңларму тәңпүң рәсим сизалайдиганлиқтін, кайнат мавзусиға композиция ясаңлар. Каинат мавзусиға граттаж усули лайиқ болуши мүмкін.

Граттаж – бояқ қуюлған қәғөзгө өткүр қурал билән татлаш арқылы әрекеттескендегі композицияның тәсілі. Граттаж – бояқ қуюлған қәғөзгө өткүр қурал билән татлаш арқылы әрекеттескендегі композицияның тәсілі.

Бу усулниң йошурунуп ятқан намәлум йәрлири көп. Чүнки, композициялар қандак чиқидиганлигини алдин-ала молжалаңмайсиләр. Лекин һәқиқий рәссам ижа-дийәттиki намәлум нәрсиләрдин қорқмайду.

Силәргө қара гуашь бойиги, суюқ совун, акварель бойиги, акварель бойигини яқидиган пәлкүч, гуашь бойигини яқидиган беши япилақ пәлкүч, парафинниң бир парчиси, рәсимни татладиган учлук қурал (бегиз, кичик пичақ), қелин ақ қәғәз вариги керәк.

Ишниң тәртиви

1. Немини тәсвирләйдигиниңларни йешивелиңлар. У башқа сәйяридики пейзаж, каинаттың қаригандығы бизниң сәйяримизниң көрүнүши, космонавттарниң каинатқа учуш пәйти, башқа сәйяриликләр билән учрашқан дәқиқиси болуши мүмкін.

2. Өлчими билән форматини ениқлап, композицияни ойлаштуруңлар. Композицияни қандақ рәңләр билән ясайдигиниңларни йешиндер. У соғ вә иссиқ рәңлик, рәңләр уйғунлуғи, қариму-қарши, қениң вә қениң әмәс рәңләр болуши мүмкін.

3. Акварель бойигига суни көпирәк қошуп, палитрада керәк рәңләрни чиқиривелиңлар. Қәғәз варигига бир рәңдин иккінчи рәңгө аста көчкөн һалда бояқни сүркәп чиқындар. Қәғәзни убдан қурутуңлар. Бояқ қуругиңе, ясайдиган әмгигиңларниң үлгисини тәйярлавелишқа болиду.

4. Қара рәңлик гуашь бойигиға суюқ совунниң бирнөччө тамчисини қошуп, уни арилаштуруңлар.

5. Парафинниң бир парчиси билән яки парафин шами билән акварель йекілған қәғәзниң үстини сұркәңлар. Қәғәзгө парафинниң тәкшийекилишини күзитиңлар.

6. Беши япилақ пәлкүч билән гуашь вә совун қошулыған арилашмини парафинға аста йекіңлар. Пәлкүнниң қаттиқ басмаңлар, чүнки парафин қәвитини бузувалисыләр. Андин кейин яхши қурутуңлар.

7. Инчикә бегиз яки учлук һәрқандай қурал билән рәсимни татлап чиқыңлар. Қара рәңлик бояқ қәвитетиниң астидин рәңлик сизиқлар көрүнүшкә башлайды. Сизиқлар билән штрихларниң һәрхиллиғиға сәп селиңлар.

Бу – нағайити қизиқарлық иш. Мошу усул билән башқа мавзудики буюмларниму ясалайсыләр.

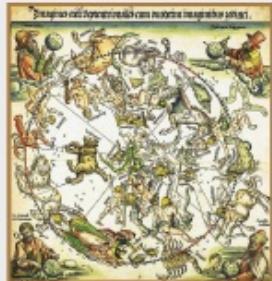

СИЛӘР МОШУНДАҚ РӘСИМЛӘРНИ СИЗАЛАЙСИЛӘР

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Топюлтуз деген немә? Уларниң бирнәччисини атаңлар.

2. Топюлтузларниң бурун қандақ пайдиси болған?

3. Асман жысимилирини тәсвирлөйдиган ойма-нәқишиләр қандақ атилиду?

4. Асманниң тунжә басма хәритисини ким сизған?

1. Өзәңлар билидиган кайнатчи рәссамларни атаңлар.

2. «Кайнатқа сәяһет» композициясини қандақ усул билән ясидинлар?

3. Бу усулни тәсвирий сәнъетниң қайси түригә ятқузушқа болиду? Жававиңларни чүшәндүрүңлар.

4. Силәрниң кайнатқа сәяһет қылғуңлар келәмдү?

КОСМОГОНИЯЛИК НӘҚИШЛӘР ГРАТТАЖ

8. КЕЛӘЧӘККӘ СӘЯНӘТ

Бу беләктин:

- ЭКСПО-2017 көргәзмисини;
- 4 жил ичидә үгәнгәнлирицларни

ЯДИНЛАРФА ЧУШИРИСИЛӘР;

- келәчәктики шәһәрләрниң лайиһиси тогрилик;
- композициядик асасий бөләкни ениỎлаш усулларини

БИЛИСИЛӘР;

- асасий бөләкни көрситип, композиция ясашни;
- һәрхил усул-амилларни қоллининп, коллективлик композиция түзүшни;
- йеци аталғуларни қазак, уйгур, рус вә инглиз тилларында тоғра тәләппуз қилишни

ҮГИНИСИЛӘР.

асасий нишан
басты нысан
главный объект
the main object

31–33

БУРУНҚИ ЗАМАНДА КЕЛӘЧӘКНИ ҚАНДАҚ ТӨСӨВВҮР ҚИЛҒАН?

Адәмләр һөрқачан келәчәккә көз ташлап, хиялларға берилгән. Язгучилар фантастикилік нәкайиләрни йезип, рәссамлар живопись вә графикилиқ рәсимләрни сизиду.

Әң қизиги, адәм ишәнгүсиз нәрсиләр келәчәктә әмәлгә ешип турған. Мәсилән, бурунқи замандыки адәмләр бир йәрдин иккинчи йәргә тез йөткүзидиган чөчәкләрдики учиидиган гиләмни арзу қилған. Һазир адәмләр учаққа олтирип, көзни ечиp жумғичә, жирақ әлләргә чапсан йетиду.

Чөчәкләрдики хиялий нәрсиләрни ядицларға чүширип, уларниң бүгүн қандақ әмәлгә ашқанлигини сөзләп беринлар.

1911-жили Франциядә анчә тонулмиган рәссам «2000-жили наят қандақ болиду?» мавзусига открыткилар сериясини тәйярлайду. Уларниң бәзилирини өзәңларму көрүватисиләр. Диққәт билән қарап, 20-әсирниң бешида яшиган рәссам немини алдинала молжалап, билгәнлигини ейтиңлар.

ЭКСПО-2017 – КЕЛӘЧӘККӘ СӘЯНӘТ

2017-жили елиминиң вә башқа мәмлекәтләрниң турғунында келәчәккә атлинанышқа имканийәт туғулди. Ишәнмәмсиләр? Силәрму Нур-Султан шәһиридә өткән ЭКСПО-2017 көргәзмисигә берип, келәчәккә сәяһет қилип көлгәнсиләр?

ЭКСПО – һәртүрлүк мәмлекәтләр техникилық вә технологиялык мувәппәцийәтлирини көрситидиган хәлиқара көргәзмә. 2017-жили Дуниявий көргәзмә өткүзүшкә елиминиң баш шәһири – Нур-Султан лайиқ дәп тепилди. Көргәзмә мавзуси «Келәчәк энергияси» дәп аталди.

EXPO 2017
• Future Energy •
Astana Kazakhstan

Дәсләпки Дуниявий көргәзмә 1851-жили Улуқбританиядә Гайд-паркта Альберт шаһзадиниң тәшәббуси билән өткүзүлди.

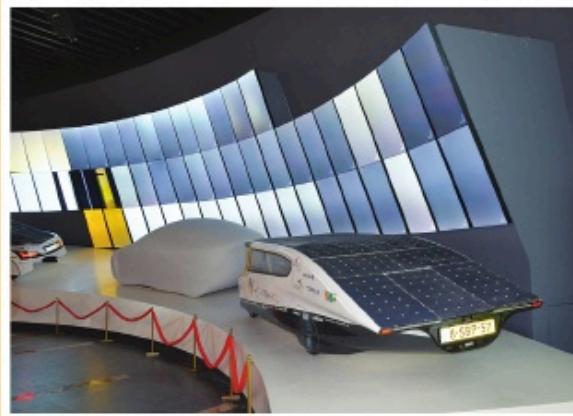
Көргәзмениң асасий нишани төмүр вә әйнәктин ясалған Хрусталь сарийи болди. 1859-жили Париждә өткән Дуниявий көргәзмениң асаслық бенаси Гюстав Эйфель құрған Эйфель мұнарасы вақытлық құрулуш сүпидидә селиніп, көргәзмігө киридиган арка хизметини атқурған. Вақит өтүп, мұнар Франция пәйтәхтиниң асасий нишаниңа (объектиға) айланды.

Көргәзмиләр 2–5 жилда бир өткүзүлиду. Һәрбир мәмлекәт өз мувәппәцийәтлирини көрситип, дуния алдида мәртивисини көтиришкә тиришиду.

Қазақстанниң павильони – «Нұр Әлем» сфериси – ЭКСПО-2017 көргөзмисиниң мемарчылық рәмзи тәхлит. Бу – дуниядик диаметри 80 метр, егизлиги 100 метр ән өңде сферикалық имарәт. Технологиялық мирасған 8 қәвәтлик. Униң һәрбір қәвитидә алайында экспозиция орунлашқан. Улар: «Каинат энергияси», «Құяш энергияси», «Шамал энергияси», «Биомасса энергияси», «Кинитекилик энергия», «Су энергияси», «Миллий павильон» вә б. «Нұр Әлемни» келәчәкниң мирасғаны дәп ейтишқа болиду. Униңға назирму барадайсилдер. У йәрдә һәрхил механизмлар билән қурулмиларни, алайында безәш үлгилирини көрөләйсилер.

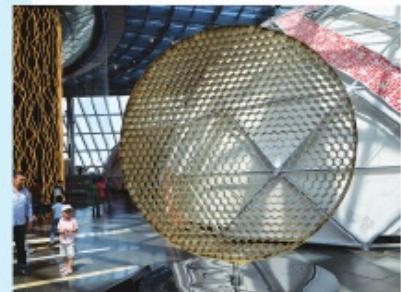

ЭКСПО-2017 көргөзмисидә чүширилгән фоторәсимләргә дикқәт қилинадар. Улар савақдашлирилар билән биллә ясайдиган «Келәчәк шәһири» лайиһисини өмәлгә ашурушқа илhamланудыруду.

Қошумчә мәнбәләрдин лайи-
хә түзгәндә лазим болидиган
Дуниявий көргәзмиләр билән
ЭКСПО-2017 төгрилиқ мәлү-
матларни тепеп окуп, саваң-
дашлирицлар билән ортақ-
лишиңлар.

Келәчәк шәһәрлири

Дуниявий көргөзмиләрдин техника билән технологияләрниң мувәппәқийәтлирини көрүшкә болиду. Бүгүнки күндә алимлар билән мемарлар туташ, пүтүн шәһәрниң лайиһисини ойлаштурмақта.

?!
?

Қандақ ойлайсиләр, келәчәкниң шәһири қандақ болуши керәк? Әгәр силәр униң лайиһисини ясисаңлар, қандақ идеяләрни көрсөткән болаттиңлар?

Бүгүнки күндә әмәлгә ашуруулуватқан бәзибир лайиһиләр билән тонушайли.

2006-жили Бирләшкән Әрәп Әмирликлириниң Абу-Даби шәһиридә келәчәкниң эко-шәһири – Масдар Ситини селишқа башлиди. Масдар дуниядикى әтрап муһитқа зиян кәлтүридиған нәрсиләрни аз мөлчәрдә чиқиридиған дәсләпки шәһәр болмақчи. У чөлдаладики йәлпүнгән йешил чөплүк, һаваси таза шәһәр болиду, дәп режиләнмәктө. Шәһәр энергия қувитини күндин алиду.

Инженерлар улақниң иеци түрлирини ишләп-чиқармақта. Мемарлар билән дизайнерлар имарәтниң лайиһисини тәйярлап, шәһәрни безәш йолида әмгәк қылмақта. Келәчәк шәһири пәкәт бекхәтерла әмәс, шундақла чирайлиқму болуши керәк.

Хитайниң аналитик йеридә улақсиз шәһәр лайиһиси қолға елиниватиду. «Улук шәһәрдә» (Great city) адәмләр һәркәндақ йәргә йә пиядә, яки велосипед билән йетиду. Түрушлук өйләр мәркәзгә, имарәтләр йешил мәйданға орунлишидиған бу лайиһә 80 миң адәмгә молжаланған.

Бир йәрдә эко-шәһәрни селиш ишлири башлинип кәтсә, башқа лайиһиләр назирчә мемарниң иҗадий фантазиясиниң мевиси болмақта. Мәсилән, белгиялык мемар В. Каллебо Хитайдә спираль тәхлит мунар көрүнүшидики шәһәр лайиһисини сизип чиқти. Тик шәкиллик шәһәрдә истираһәт беги, скверлар асман билән бой талашқан мунарларниң пешайвинида орунлашмақчи. Униң пикричә, Хитайдыки йәр мәсилиси мошундақ йешилиду.

«Әқиллиқ шәһәрләр» төгрилиқ немә билисиләр? Улар қайси әлләрдә селиниватиду? Елимиздә шундақ лайиһиләр қолға елиниватамду? Қошумчә мәнбәләрдин мошундақ шәһәрләрниң фоторәсимилирини издәп төпип, савақдашлириңлар билән ортақлишиңлар.

КОМПОЗИЦИЯНИҢ АСАСИЙ БӨЛИГИ

Фотоальбомдикі шәһәрлөрниң рәсимилирини көрүп, һәрқандак мемарчилик комплексида архитектурилиқ композицияниң мәркизи несаплинидиған асаслық имарәт болидиганлиғына диққет қылған болсаңлар керек. ЭКСПО-2017 көргөзмисидә асасий бена «Нұр Әлем» болди.

Асасий бөләк адәмниң диққитини өзигө жәлип қилип-ла қоймай, шундақла композицияни бирпүтүнлүктә көрситиду. Келәчәк композицияни ясаш жәриянида асасий нишанни көрситиш мемарница өмәс, рәссамници му вәзиписи. Рәссам бирнәччә шәкиллік композиция ясиғанда, уларниң қайсиси асасий болидиганлигини, уни алайында көрситиш йоллирини издәштүриду.

Силәр алайында ишларни өмәлгә ашуруш үчүн, композициядикі асасий бөләкни көрситиш усулини өзләштүрүшүңлар лазим. Шуниң билән биллә, үгөнгиницилар шәһәр лайиһисини сизишқа ярдәмлишиду.

?!
«Нұр Әлем» башқа қуруулушлардин немиси билән пәриқлинип туриду? Мемар бу нишанни қандак алайында көрсөткөн?

1. Көк рәңдики қөгөздин 20×20 см икки квадрат вә төрт охшаш рәңлик, бири башқа рәңдики диаметри 4 см бәш дүгләк қийивелиңлар. Диаметри 6 см бир дүгләк, егизлиги 6 см бир үчбулуңлуқ тәйярлаңлар (рәсимләргө қараңлар).

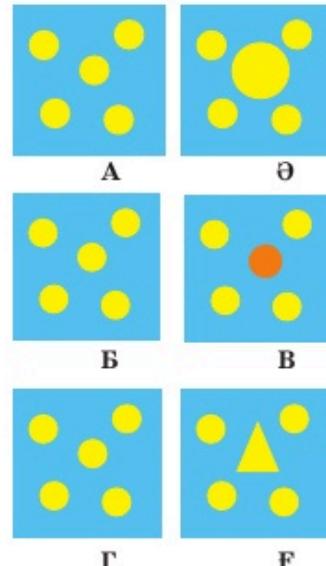
2. Квадратларға дүгләкләрни бирдәк орунлаштуруңлар (А, Б, Г). Қандаңту бир дүгләкни пәриқләләмсиләр?

3. Дүгләкниң бирини елип ташлап, униң орниға өлчими өнәрткылыктың қоюңлар. А вә Ә композициялирини селиштуруңлар. Өнәрткылыктың дүгләкни композициядикі асасий бөләк дәп ейтишқа боламду? Хуласиләңлар.

4. Өнәрткылыктың дүгләкни елип ташлап, униң орниға башқа рәңдики дүгләкни қоюңлар. Б вә В композициялирини селиштуруңлар. Қызыл дүгләкни композициядикі асасий бөләк дәп ейтишқа боламду? Иккинчи хуласини чиқириңлар.

5. Қызыл дүгләкни елип ташлап, униң орниға сериқ шәкилни қоюңлар. Г вә F композициялирини селиштуруңлар. Үчбулуңлуқтың композициядикі асасий бөләк дәп ейтишқа боламду? Үчинчи хуласини чиқириңлар.

Өндөр композициядикі асасий бөләкни ениқлашниң сирини атаңлар.

Рәссамлар көп вақитта асасий бөләкни алайында көрситиш үчүн, бир мәзгилдә бирнәччә усулни қоллиниду. Мону композицияләргө қарап, рәссам асасий нәрсениң көрситиш үчүн қандаң тәжірибелелерини ениқлаңлар.

«КЕЛӘЧӘКНИң ШӘҢИРИ» ЛАЙИҢСИНИң ҮЛГИСИНИ ЯСАЙМИЗ

?!

- Рәңләрниң охшашлиги төгрилик билидиниңларни ядиңларға чүшириңлар. Шәһәр чирайлық көрүнүш үчүн, қандақ бояқларни пайдиланған дұрус?
- Композициядикі асасий қисимни қандақ усул билән көрситишкә болиду?

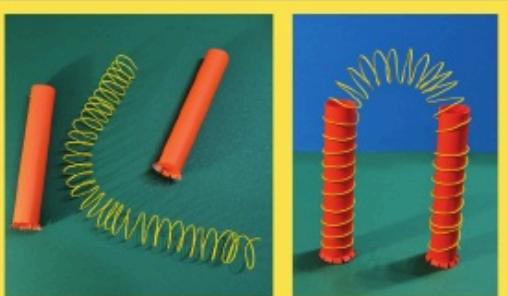
Силәргө картон, рәңлик қәғөз, қайча, йелім, сим, чиш кочилигүч, сәрәңгә, рәңлик фломастерлар, мом гил, қоллинештін чиққан материаллар, пластик вә әйнәк ботулка, түгмә вә б. нәрсиләр керек.

Ишниң тәртиви

- 7–8 адәмдин топларға бирикиңлар. Топта шәһәрни қандақ ясайдигиниңларни тәһлил қилиңлар.
- Ясайдыған ишиңларниң композициясими ойлаштуруңлар. Рәңлөр уйғунлугига өhмийәт беріңлар. У иссик, соғ яки қариму-қарши, қениң яки қениң әмәс болуши мүмкін. У силәрниң идеяләргө бағлив.
- Топ ичидә кимниң немә қилидиганлигини ениңлаңлар. Шәһәрни орунлаштуридыған қәғезни ким безәйдиганлигини, қизиқарлық нишанларни ким ясайдиганлигини йешивелиңлар. Нәртүрлүк нәрсиләрдин нишан ясашқа болиду.

Өң муһими, фантазияләр билән тәләп, интилишиңларни көрситиңлар.

Пружинисиман аддий сим билән картон қизиқарлық арқыға айлиниду.

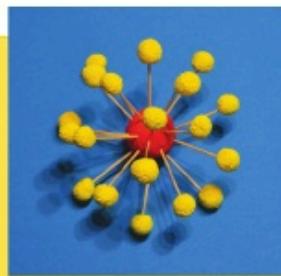
??!

З-синипта мемарчилік комплексини қандақ ясигиниңларни ядидарға чүшириңлар. Қәгәздин йәнә қандақ көләмлик шәкилләрни ясашқа болиду?

Әгәр интилсаңлар, аддий сим билән сәрәңгә урукчисиму алаһидә қурулма болуп чиқиду.

Әтирниң бошиған қутисиму фонтанга айлиниду. Чиш кочилигүч яки сәрәңгиниң учига мом гилдин ясалған шарларни чаплап, иккінчи учиги йоғанирақ шарға кийгүзүп, уни қачига яки башқа нәрсигө орунлаштуруңлар.

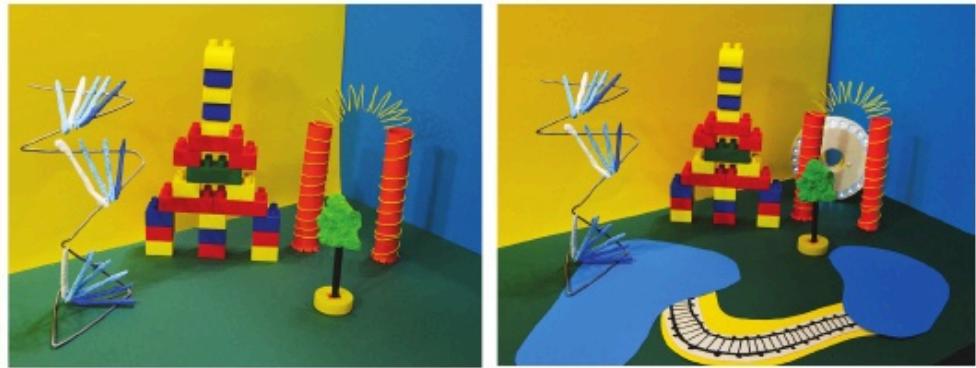

Бала вактиларда ойниган «Легому» мунарга айлиниши мүмкін.

Шәһәрдә жәэмән һәрхил өсүмлүкләр өсүп туруши шәрт. Уларни қәгәздин, мом гилдин, гербариyllардин ясалай- силәр.

5. Айрим бөләклирини ясап болғандын кейин, композицияни қураштурушқа киришиңдер. Алайида орунлаштуруш йоллирини издәңдер.

Лайиһини толук ахирлаштурушқа интилиңдер. Композициядикі асасий бөләкни қандақ ениң көрситиш көреклигини ядиңдарға чүшириңдер.

1. Композициядикі асасий бөләкни көрситиңдер.
2. У қандақ йол билән пәриқлининп туриду?

ТОНУШТУРУШ, ТӘҢЛИЛ ВӘ БАҢАЛАШ

1. Дуниявий көргөзмиләр билән ЭКСПО-2017 тогрилиқ немә билисиләр?
2. Келәчәк һәккүйдә қандақ өсәрләрни оқудуңлар?
3. Қандақ келәчәк шәһәрлири өмәлгә ашуруулуватиду?
4. Силәрчә, келәчәк шәһири қандақ болуши керәк?

1. Композициядикى асасий бөләкни көрситиш усуллирини атаңлар.
2. Өзәңлар үлгө ясиғанда, асасий бөләкни ениқлаш үчүн қандақ усулни таллидиңлар?
3. Қандақ материаллар вә усуллар билән ишлидиңлар?
4. Лайиһидә қандақ идея көтөрдинлар?

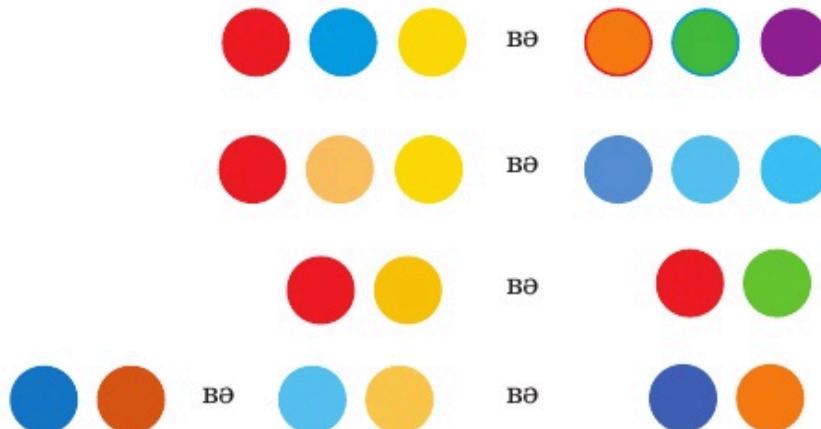

КОМПОЗИЦИЯНИҢ АСАСИЙ
БӨЛИГИ

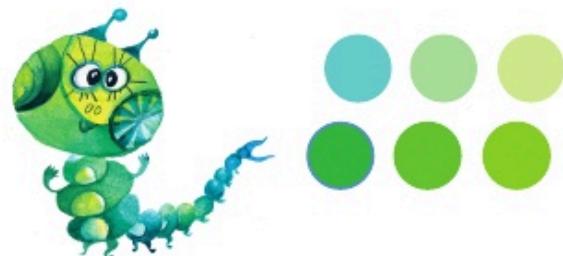
34

ЖИЛНИ ЙӘКҮНЛӘЙМИЗ РӘҢ ТОҒРИЛИҚ НЕМӘ БИЛДИНЦЛАР?

Жұмлиләрни еғизчә аяқлаштуруңлар.
Рәңләр ... болиду.

Рәңләрниң көп-
лигөн ... бар.

Бирнәччә рәңдин ... пәйда болиду.

Рәң уйғунлуғи
... сир чекиду.

СИЗИҚ, ШТРИХ, ШӘКИЛ ТОҒРИЛИҚ НЕМӘ БИЛДИҢЛАР?

Сизиқлар ... болиду.

Сизиқ ... ейталайду.

Туюқ сизиқлардин ... пәйда болиду.

Штрих арқылық ...
тәсвирләшкә болиду.

Тәкши шәкилләр дегинимиз ...

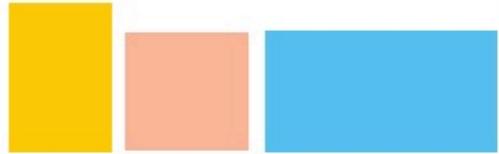

Егиз, кәң, япилақ шәкилләр ... дәп атилиду.

Көләмлик шәкилләр дегинимиз ...

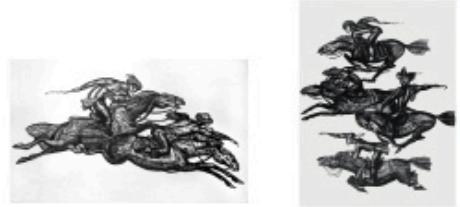
КОМПОЗИЦИЯ ТОҒРИЛИҚ НЕМӘ БИЛДИНЛАР?

Формат түрлири:

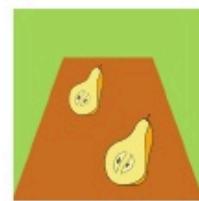
Композиция ...

вә ... бағлиқ.

Композиция ... вә ...
булуши керәк.

Сизиқлиқ перспектива дегинимиз ...

Бошлук перспективиси
дегинимиз ...

ТӘСВИРИЙ СӘНЬЕТНИҢ ТҮРЛИРИ БИЛӘН ЖАНРЛИРИ ТОҒРИЛИҚ НЕМӘ БИЛДИНЛАР?

Тәсвирий сәнъетниң түрлири: ...

Тәсвирий сәнъетниң жанрлири: ...

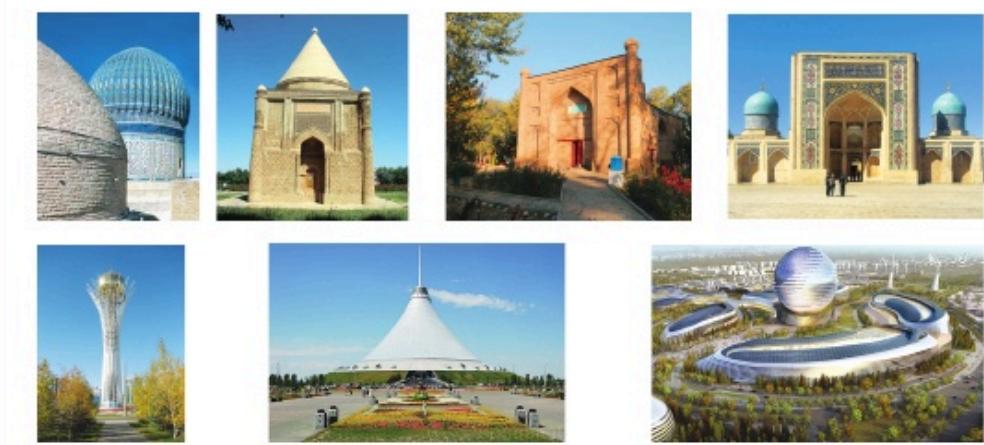

Мемар дегинимиз ...

Мемарчилик дегинимиз ...

Өзәңлар билидиган мемарчилик ядикарлиқлири: ...

ҚАНДАҚ УСУЛЛАРНИ ҮГӨНДИҢЛАР?

Өзәңларға яққан усул:

Аппликация дегинимиз ...

Монотипия дегинимиз ...

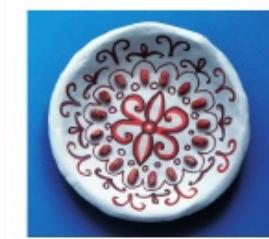
Мозаика дегинимиз ...

Граттаж дегинимиз ...

Қандақ буюм түрлирини сизиш яқти?

ҚИСҚИЧӘ ЛУҒӘТ

АВТОПОРТРЕТ – рәссамниң өзини тәсвирилгөн әсәри.

АИЛӘВИЙ ПОРТРЕТ – аилә әзалири тәсвириләнгөн портрет.

АКВАРЕЛЬ БОЯҚЛИРИ – суда ерийдиган сүзүк бояқлар.

АНИМАЛИСТ – һайванларни тәсвиirləйдиган рәссам.

АНИМАЛИСТИК ЖАНР – тәсвирий сәнъетниң һайванат тәсвирилинидиган жанри.

АНФАС ПОРТРЕТ – адәмни удул қаритип тәсвиirləш.

АППЛИКАЦИЯ – қәғәз бетигө hərхил шәкиллəрни чаплаш арқилик ясалған портрет.

АСАСИЙ РӘНЛƏР – қизил, сериқ, көк рәнлəр. Мошу рәнлəрни арилаштурууш арқилик арилаш рәнлəр елиниду.

АТТРАКЦИОН – оюн-тамашигө бегишланған қурулма.

ӨМӨЛИЙ СӘНЬӘТ – турмуш-мәишәткә наждәтлик буюмларни ясаш вә безәш сәнъити.

БАСМА-ТАМФА (БӘЛГҮ) – қәғәз варигиға бойиғи бар шәкилни бесиши арқилиқ ясалған тәсвир.

БЕЗӘШ – һәрхил нәрсиләрни ойма-нәқишлир билән зенәтләш.

БИР ТӘСВИРЛИК КОМПОЗИЦИЯ – бир тәсвиридин ибарәт композиция. Бир адәмниң портретиму бир тәсвирик композиция болуп несаплиниду.

БОЯҚ ЙЕҚИНДИСИ – живописьниң тәсвирий васитиси; қәғәздикі бояқлиқ пәлкүчниң изи.

ГРАТТАЖ – тушь қуюлған қәғәзгә учлук қурал билән татлаш арқилиқ рәсим сизиш усули.

ГРАФИКА – асасий тәсвирий васитилири сизик, қисқа штрих, дағ болуп келидиган тәсвирий сәнъәт тури. Мошу сәнъәт түринин әсәрлири.

ГРАФИК-РӘССАМ – графика әсәрлирини сизидиган рәссам.

ГУАШЬ – суда ерийдиган қоюқ бояқлар вә мошу бояқлар билән орунлинидиған өсәрләр.

ДИЗАЙН – нәрсиләрни чирайлиқ вә өплек қураштуруп безәш.

ЖИВОПИСЬ – бояқ билән сизилидиған тәсвирий сөнъет тури.

ЖИВОПИСЬЧИ РӘССАМ – живопись өсәрлирини сизидиган рәссам.

ИЛЛЮСТРАЦИЯ – мәтинни безәйдиган рәсимләр.

ИССИҚ РӨНДЛӘР – қызыл, ач қызыл, сериқ рәңләр. Бу рәңләр иссиқни өслитиду.

КАМЕРИЛИК ПОРТРЕТ – адәмни күндилик һалитидә тәсвирләш.

КОЛЛАЖ – қәғәзгә рәңги билән шәкли аләнидә тәбиий вә сүнъий материалларни чаплаш.

КОМПОЗИЦИЯ – рәсимни қәғәзгә ойлиған мавзуға мувалиқ тәсирлик қилип орунлаштуруш. Адәттә биртуташ өсәрни композиция дәп атайду.

КӨЛӘМЛИК ЖИСИМ – hәр тәрипидин қарашқа болидиган нәрсиләр. Шар, кубик, конус вә б. – көләмлик жисимлар.

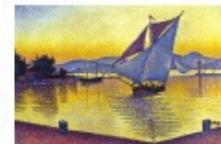
КӨЛӘМЛИК ТӘСВИР – hәр тәрипидин қарашқа болидиган тәсвир.

ҚАРИМУ-ҚАРШИЛИҚ (КОНТРАСТ) – соң билән кичикнин, зулум билән мәнир-шәпкәтниң қариму-қаршилиги.

ҚИРИДИН ТӘСВИРЛӘНГӘН ПОРТРЕТ – адәмни көрәрмәнгә қиридин қаритип тәсвирләнгән портрет.

МАРИНА (ДЕҢІЗ ПЕЙЗАЖИ) – тәсвирий сәнъетниң деңиз тәсвирләнгән жанри.

МАТРИЦА – тамға (бәлгү) ясашқа бегишланған шәкил.

МЕМАРЧИЛИҚ – беналарни режиләп, ясаш сәнъити.

МЕМАРЧИЛИҚ КОМПЛЕКС – идеяси вә безилиши ортақ бирнәччә имарәт.

МИМИКА – адәм қияпитиниң hәрикәтлири.

МОЗАИКА – таш, әйнек, сапал, яғач қатарлық һөрхил материаллардин ясалған тәсвир.

МОНОТИПИЯ – әйнек яки картонға селини-диган рәңлик дағларниң тамғилири.

НАТУРА – рәссам қарап сизидиган реал нәрсиләр.

НАТЮРМОРТ – жәнсиз, һәрикәтсиз нәрсиләр тәсвиirləнгөн пәлкүч әсәри. У французчә «nature morte» – «жәнсиз тәбиәт» дегөн сөздин чиққан.

ОЙМА-НӘҚИШ – буюмға чүширилгөн нәқиши.

ОРИГАМИ – қәғәзни пүклөп, һөрхил тәсвиirləрни ясаш сәнъити.

ӨЛЧӘМ – қәғәзниң һөҗими. У чоң яки кичик болиду.

ПАЛИТРА – бояқ арилаштуридиған тахтайчә.

ПАСПАРТУ – рәсимни безәшкә беғишлиған қәғәз яки картондин ясалған рамка.

ПАСТЕЛЬ – юмшақ, рәңму-рәң бояқлар. У қурғақ вә майлиқ болиду.

ПЕЙЗАЖ – тәсвирий сәнъетниң тәбиәтни тәсвиirləйдиган жанри.

ПОРТРЕТ – адәмләрни тәсвиirlәш.

ПРОФИЛЬ – адәмләрни қиридин қаритип тәсвиirlәш.

ПУАНТАЛИЗМ – hәрхил рәңдики чекитләр билән ушшак дағларни пайдилиниш арқылы ясилидиган живопись сәнъитиниң йөнилиши.

РӘМЗ – мәлум бир чүшәнчә hәм надисини билдүрүшкә бегишланған шәртлик бәлгү.

РӘҢ – рәссамниң асасий тәсвирий васити-лириниң бири. Рәссам бояқларни арилаштурууш арқылы хилму-хил рәңләрни алиду.

РӘҢ УЙҒУНЛУФИ – бирнәччә рәңниң өз ара маслишиши.

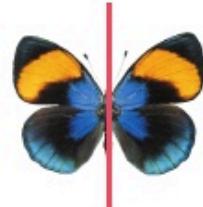
СӘЛТӘНӘТЛИК ПОРТРЕТ – адәмни тәнтәниликт көрүнүштә тәсвиirlәш.

СӘНЪӘТ – ижадий ишниң нәтиҗиси.

СИЗИҚ – рәссам hәрхил тәсвиirlәрни сизишқа пайдилинидиган асасий усул. Сизик чекиттин башлиниду. Рәссамлар рәсимлиридә hәрхил сизикларни қоллиниду.

СИЗИҚЛИК ПЕРСПЕКТИВА – жирақтики нәрсиләр көрәрмәнгә йеқин нәрсиләрдин кичик болуп көрүнидиган надисе.

СИММЕТРИЯ – нәрсениң оң тәрипи билән сол тәрипи охшаш нағисә.

СКРАПБУКИНГ – қолдин альбом ясаш сәнъити.

СОФ РӘҢЛӘР – көк, һава рәң. Бу рәңләр соғни көрситиду. Йешил вә бенәпшә рәңмү соғ рәңгө ятиду.

ТӘСВИРИЙ СӘНЪӘТНИЦ ЖАНРЛИРИ – тәсвирий сәнъәтниң немини тәсвирлигәнлигини билдүридиған бөлүми. Мәсилән, портрет жанрида адәм, пейзажда тәбиәт тәсвирилиниду.

ТОПЛУҚ ПОРТРЕТ – икки яки бирнәччә адәм тәсвиirləнгән портрет.

ТҮС – бир рәңниң өзгөргөн түрлири. Бир рәңниң бирнәччә түси болиду.

ҮЛГӘ – алда ясайдыған ишниң кичиклітілгөн эскизи.

ФАКТУРА – материалниң сиртқи қәвити.

ФОРМАТ – рәсим сизилидиған варажниң өлчими.

ҺӘЙКӘЛТАРАШЛИҚ – асасий тәсвирий васитилири көлөм билән шәкил болуп несаплинидиган тәсвирий сәнъәтниң тури.

ШӘКИЛ – рәссамниң асасий тәсвирий васитилириниң бири. Нәрсиниң сиртқи көрүнүши.

ШТРИХ – қисқа сизиқлар, график рәссамниң асасий тәсвирий васитилириниң бири.

ЭСКИЗ – нәрсиниң дағ тәхлит көрүнүши. Адәттә қара рәңлик болиду.

БӘДИЙ ӘМГӘК ДӘРИСИДИКИ БЕХӘТӘРЛИК ҚАИДИЛИРИ

- Учлук нәрсиләр билән ишлигәндә, сәрәмҗан болуңлар. Әгәр бирнәрсә сориғиңлар көлсә, учлук нәрсини бир чәткә қоюңлар.
- Қериндаш, пәлкүч, фломастер, қайча вә б. учлук нәрсиләрни тутуп туруп, қолуңларни шилтимәңлар. Өзәңларни вә йениңлардики адәмләрни жарагәтләвелишиңлар мүмкин.
- Учлук нәрсиләрни мәхсус қутига селиңлар. Қайчини очуқ налитидә қалдуруушқа болмайды. Қайчиниң бисиға қолуңларни апармаңлар. Үниң учини жуқури қаритип тутмаңлар.
- Йелим билән ишлигәндә, йелимни көзүңларға, ағзиңларға тәккүзмәңлар. Киймиңларни булғимаңлар.
- Ушшақ нәрсиләр билән ишлигәндә, сәрәмҗан болуңлар. Уларни йәргә ташлимаңлар, ағзиңларға салмаңлар.
- Суни йәргә төкмәңлар. Төкүвалсаңлар, нәм йәрни дәсмал билән сұртуңлар.
- Әгәр силәргә қандақту бирнәрсигә дәсмал селиш керәк болса, авайланылар. Иссиқ дәсмални тутмаңлар, рәхт үстигә қоймаңлар. Дәсмалниң температуриси рәхтниң тури билән сұпитигә мувавиқ келиши керәк. Дәсмални өчирип, орниға қоюшни унтимаңлар.

МУНДӘРИЖӘ

Киришмә	3
1. МЕНИҚ ВӘТИНИМ – ҚАЗАҚСТАН.....	4
Қазақстанниң тәбиити	5
Пейзаждикі бошлук, перспективиси.....	6
Рәңниц қениқлиги	8
Туғулған өлкә тәбиитини тәсвирләймиз	12
Елимиз рәссамлири туғулған өлкә тәбиитини тәсвирләйду	13
Елимизниң тарихий-мәдәний ядикарлықлири	14
«Қедимий шәһәр» көлөмлик панносини ясаймиз	17
Тонуштурууш, тәһлил вә баһалаш	20
2. ҚӘДРИЙӘТЛӘР	21
Турмуш-мәишәт жанри	22
Рәссамлар әсәрлиридики адимий қәдрийәтләр	24
Бирикп, постер ясаймиз.....	26
Рәң арқылық түйгүмизни билдүримиз	28
Қениқ өмәс очуқ рәңләр	29
Қениқ рәңләр уйғунлуғи	30
Қениқ өмәс қоюқ рәңләр уйғунлуғи	31
Открыткиларни безәш сәнъити	32
Һәрхил һәрипләр, сехирлиқ һәрипләр билән сөзләр	33
Йекинлиrimiz билән достлиrimizga открытка ясаймиз.....	36
Открытка ясаймиз	36
Тонуштурууш, тәһлил вә баһалаш	38
3. МӘДӘНИЙ МИРАС	39
Кигиз өйниң ички көрүнүши	40
Миллий паяндаз түрлири.....	42
Аяққап ясаймиз.....	46
Момимизниң сандуғидики ғөзнө.	
Қазақ аяллириниң миллий кийми	50

Әр кишиләрниң миллий кийми	52
Қазақ миллий зәргәрлик буюмлири	54
Миллий үлгидики безәк буюм ясаймиз.....	56
Тонуштуруш, тәһлил вә баһалаш	58
4. КӘСИПЛӘР АЛИМИ	59
Тәсвирий сәнъеттә кәсип түрлириниң әкс етилиши.....	60
Кәсип түрлири тәсвиirlәнгән натюромортлар	62
Сизиқ билән штрих арқылың нәрсиләрниң көләмини көрситимиз.....	64
Натюроморт түзүш сәнъити	66
Натюромортни арилаш усул билән сизимиз.....	68
Тонуштуруш, тәһлил вә баһалаш	70
5. ТӘБИӘТ ҺАДИСИЛИРИ	71
Рәссамлар тәбиәт надисилирины тәсвиirlәйду	72
Рәңләрниң йоруққа бағлиқлиги	74
Импрессионист-рәссамлар сизған тәбиәт көрүнүшлири.....	78
Асма пекірғуч ясаймиз	80
Һәрхил жанрдик тәбиәт надисилириның көрүнүши	82
Тәбиәт надисисини тәсвиirlәймиз	84
Тонуштуруш, тәһлил вә баһалаш	86
6. ӘТРАП МУҢИТНИ ҚОҒДАШ	87
Тәбиәт – бизниң өйүмиз	88
Әтрап муңитқа ховуп тугулмақта!	90
Тәбиәтни биллә қоғдайли	92
Плакат дегинимиз немә?.....	93
«Әтрап муңитни қоғдаш» мавзусыға плакат сизимиз.....	96
Тонуштуруш, тәһлил вә баһалаш	98
7. КАИНАТҚА СӨЯНӘТ	99
Юлтузлуқ асман	100
«Юлтузлуқ асман» шамини ясаймиз	102

Каинатчи-рәссамлар	104
Композициядикі тәңпұнцлук билән пүтүнлүк	106
Композицияни тәңләштүримиз	108
«Каинатқа сәяһет» композициясини ясаймиз.....	110
Тонуштурууш, тәһлил вә баһалаш	112
8. КЕЛӘЧӘККӘ СӘЯНӘТ	113
Бурунқи заманда келәчәкни қандақ тәсөввур қылған?.....	114
ЭКСПО-2017 – келәчәккә сәяһет	115
Келәчәк шәһәрлири	118
Композицияниң асасий бөлиги	120
«Келәчәкниң шәһири» лайиһисиниң үлгисини ясаймиз	122
Тонуштурууш, тәһлил вә баһалаш	125
Жилни йәкүнләймиз	126
Қисқичә лугәт.....	131
Бәдии әмгәк дәрисидики бехәтәрлик қаидилири	139

О к у ш н ə ш р и

Раупова Надежда Алимовна
Төлебиев Эбдуәли Төлегенулы
Дашкевич Елена Валерьевна

БӘДИЙ ӨМГӘК

Үмумий билим беридиган мәктәпниң 4-синипи үчүн дәрислик

Тәһрират башлиги *M. Мәһәмдинов*
Мұхәррири *M. Мәһәмдинов*
Рәссам *H. Raupova*
Бәдий мұхәррири *D. Сабитаева*
Техникик мұхәррири *O. Рысалиева*
Компьютерда сәһипилигөн *M. Куанова*

ИБ №171

Терішке 21.02.2019 берилди. Нәширге 20.08.2019 қол қоюлди. Формиси 70x100 ^{1/16}.

Офсетлик нәшир. Офсетлик қөгөз. Шартлик басма тавиғи 11,7.

Несапқа елинидиган басма тавиғи 3,87. Тиражи 0000 нұсха. Бүйрутма № 4582.

«Атамұра» корпорациясы» ЖЧШ, 050000, Алмута шәһири, Абылай хан проспекти, 75.

Қазақстан Жұмһурийити «Атамұра» корпорациясы» ЖЧШниң Полиграфкомбинаты,
050002, Алмута шәһири, М. Макатаев кочиси, 41.

